

PERE COROMINES

1870-1939

SANTIAGO IZQUIERDO

Barcelona, març 2009

Fotografia de coberta: Fundació Pere Coromines
Dipòsit legal: B-7.480-2009

PERE COROMINES

1870-1939

SANTIAGO IZQUIERDO

SUMARI

Introducció	7
1. El procés de Montjuïc,	
l'Institut d'Estudis Catalans i la gestió municipal.....	9
Els primers anys i l'etapa de formació.....	9
Els anys de Montjuïc.....	11
L'exili i l'estada a l'Empordà.....	16
L'estada a Madrid i el retorn a Barcelona.....	18
L'Ajuntament de Barcelona.....	22
2. La Unió Federal Nacionalista Republicana.....	27
L'entrada en política.....	27
Cap a la Unió Federal Nacionalista Republicana.....	33
L'aprovació de les bases constitutives del partit.....	38
3. La retirada de la política	
i la vinculació amb la Mancomunitat.....	47
La crisi de la UFNR i la Mancomunitat.....	47
Economia, cultura i compromís cívic. Anys 1916-1920.....	53
4. Compromís civocultural i nova actuació política.....	57
L'oposició a la dictadura de Primo de Rivera.....	57
Els anys de la Segona República.....	59

La gestió museística	68
La Guerra Civil i l'exili americà.....	69
Índex onomàstic	75
Índex d'organitzacions.....	79
Índex de publicacions periòdiques	81
Bibliografia.....	83

INTRODUCCIÓ

En les pàgines que segueixen a continuació, volem presentar la biografia d'un dels membres històrics d'Esquerra Republicana de Catalunya: Pere Coromines i Montanya (1870-1939). Aquest il·lustre dirigent del republicanisme a casa nostra a començaments del segle xx, a més, esdevindrà una figura important en la Catalunya del seu temps per diversos conceptes.

Polític, advocat, economista, escriptor, periodista, intel·lectual compromès amb l'obra cultural i institucional del catalanisme, Coromines es convertirà en una peça important en l'entramat social, polític i cultural de la Catalunya de finals del segle xix i començaments del xx. Certament, formarà part d'aquell conjunt d'homes que van entendre l'acció política —una acció que tenia com a fita última la consecució de l'autonomia per a Catalunya— com una pràctica presidida per l'ideal. I tot això sense oblidar que des de diversos àmbits Pere Coromines va contribuir a la modernització i democratització social, cultural, econòmica i política del seu país.

1. EL PROCÉS DE MONTJUÏC, L'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS I LA GESTIÓ MUNICIPAL

Els primers anys i l'etapa de formació

Pere Coromines i Montanya va néixer el 6 de maig de 1870 a Barcelona. Era fill de Domingo Coromines i Maria Montanya, naturals de l'Alt Empordà i d'extracció social petitburgesa.

El 1883 va iniciar els estudis de batxillerat a l'Institut de Barcelona. Durant la seva etapa d'estudiant decidí ingressar en l'Associació General d'Estudiants, des d'on portà a terme campanyes en defensa del caràcter laic i progressista de la Universitat de Barcelona. I, més endavant:

«Al entrar en la Universidad me sublevó el necio ambiente reaccionario que allí dominaba. [...] Hubo mitins que acabaron a tiro limpio, cayó un rector de la Universidad, la policía entró en el claustro y en una batalla campal me hirieron en la cabeza».¹

1 Afirmacions recollides a l'article autobiogràfic «Mi formación intelectual, publicat a *La Revista Blanca* de Madrid l'1 de gener de 1903. El podem veure a COROMINES, Pere. *Els anys de joventut i el procés de Montjuic*. Barcelona: Curial, 1974; a COROMINES, Pere. *Diaris i records de Pere Coromines*. Barcelona: Curial, 1974-1975. Volum I, pp.25-27, nota 8; i a COROMINAS, Pedro. *Obra completa en castellano*. Madrid: Gredos, 1975. pp.69-70.

Aquesta primerenca activitat pública el farà decidir a ingressar en el Partit Republicà Centralista, creat el 1887 per Nicolás Salmerón i que tenia una certa influència en els cercles universitaris i intel·lectuals progressistes. En un breu període de temps (1891-1893) Coromines esdevindrà una figura important del partit. Tot i la seva joventut s'estava confirmant com una jove promesa republicana.

Un segon moment significatiu en la seva actuació pública havia tingut lloc en el decurs del 1888. Com va escriure a «Mi formación intelectual»:

«La Exposición Universal de 1888 influyó en mi espíritu poderosamente. Creo que a la mayor parte de los jóvenes de Barcelona nos pasó lo mismo. Fué una sacudida violenta de cosmopolitismo: desde entonces empecé a formar parte de sociedades catalanistas liberales».²

Entre el 1885 i el 1895 també podem destacar dos fets que van marcar Coromines: l'entrada en el món universitari com a estudiant de la Facultat de Dret (curs 1889-1890) i el seu càrrec de redactor (1893-1894) a *La República* de Barcelona.³ Des d'aquesta plataforma periodística defensarà una política autonomista i amb una clara preocupació per la qüestió social. El 1895 entrarà a formar part dels nuclis literaris i intel·lectuals

2 L'article el podem veure a COROMINES, Pere. *Els anys...*, op. cit., pp.25-27, nota 8, i a COROMINAS, Pedro. *Obra completa...*, op. cit., pp.69-70.

3 Pels anys de joventut vegeu DUARTE, Àngel. *Pere Coromines: del republicanisme als cercles llibertaris (1888-1896)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1988. També cal consultar: COROMINES, Joan. «Notes biogràfiques i bibliogràfiques». A: COROMINES, Pere. *Obres completes*. Barcelona: Selecta, 1972, pp.33-72.

de caire modernista, que s'aplegaven al voltant de la revista *L'Avenç*, que dirigien Jaume Massó i Torrents i Joaquim Casas-Carbó. Els projectes del grup reunit al voltant d'aquesta revista van ser molt ambiciosos: van fer un gran esforç per normalitzar el català escrit i per apropar-se a tot el que significava una cultura oberta, antieclesiàstica, antitradicionalista i avantguardista, prenent com a model el que es feia a Europa.

Especialment activa fou també la seva actuació dins la colla del Foc Nou. Aquest grup, de caire modernista i regeneracionista, era una barreja entre cèl·lula anarquista i tertúlia literària. En aquestes sessions es parlava de literatura, de teatre, de política i de les noves idees que arribaven a Catalunya gràcies a les obres dels principals pensadors i novel·listes europeus. El grup funcionà aproximadament durant un any (1896).

Els anys de Montjuïc

L'abril de 1896 la colla del Foc Nou va organitzar a través del grup Teatre Independent —un dels fundadors del qual havia estat Coromines— la representació dels *Espectres* d'Henrik Johan Ibsen, dramaturg que el grup feia servir de punt de confluència entre anarquisme i nacionalisme. Cal recordar també que durant els anys 1895-1896 Coromines col·laborarà amb una companyia de teatre organitzada per obrers i per elements llibertaris: la *Compañía Libre de Declamación*, i que també pretenia la introducció d'Ibsen a Catalunya.

La seva participació en l'organització d'aquestes representacions teatrals i, és clar, la seva actuació pública anterior, afavoriran l'establiment dels primers contactes seriosos amb el món

obrer i fins i tot anarquitzant. Coromines descobrirà ara, de primera mà, la realitat obrera, la seva força social com a factor de renovació, la seva capacitat per rebre diverses influències ideològiques i culturals, però també la seva feblesa organitzativa. Els contactes, que ja s'havien iniciat en els mesos de militància republicana, es van establir amb tota mena de centres i de dirigents obrers. Progressivament esdevindrà mentor d'anarquistes, però en cap cas no és un revolucionari. És, això sí, un jove universitari amb una profunda consciència social.

Un cop acabada la llicenciatura en Dret, es decidirà a emprendre una campanya per a la instrucció obrera, que el durà a donar un cicle de conferències de cultura general en el Centre de Carreters de Barcelona, i que tindran un ressò considerable en els cercles obrers barcelonins. El contingut concret de les intervencions de Coromines, però, el desconeixem, si bé podem sospitar quins eren els temes que tractava en les seves xerrades si tenim en compte quines eren les motivacions que l'havien mogut a emprendre aquesta campanya:

«Me repugnan las diferencias y las injusticias sociales, y todo mi afán intelectual se cifra en buscar remedio a estos males»,

escriurà al seu germà Alfons el febrer de 1897.⁴

La majoria dels habituals del Centre professaven uns postulats més o menys revolucionaris, de matís generalment anarquista. Es marcaven, però, dos grups entre ells: un grup pacífic, amb vagues ànsies culturals, i un grup revolucionari que anava des

4 La carta a COROMINES, Pere. *Els anys...*, op. cit., pp. 170-172.

dels anarquistes sectaris fins als agitadors obreristes. Coromines va mantenir contactes amb els primers, però no amb els segons. De fet, com confessarà en una carta adreçada al seu pare el desembre de 1896:

«yo en ninguna parte me he declarado anarquista».⁵

L'acostament de Coromines a l'obrerisme i fins i tot a l'anarquisme menys radicalitzat no és un cas excepcional, ja que en aquesta conjuntura finisecular les tendències anarquitzants estan de moda entre els intel·lectuals d'arreu. De fet, l'anarquisme es va fer molt atractiu per a una colla d'universitaris i d'intel·lectuals que el veien com una reacció davant la manca de llibertats i la marginalitat de les classes populars, així com un revulsiu contra la decadent cultura burgesa. Units conjunturalment per un desig d'autodidactisme i un consum de la cultura no oficial, bastiren una sèrie de plataformes de contacte.

Una de les més significatives fou la revista àcrata *Ciencia Social* (1895-1896). La publicació va comptar amb la col·laboració dels principals teòrics de l'anarquisme ibèric i internacional i també amb l'aportació, com a fundadors, dels modernistes Pere Coromines i Jaume Brossa, que van aconseguir que hi col·laboressin habitualment destacats intel·lectuals, com Miguel de Unamuno.

El procés d'acostament entre els joves intel·lectuals modernistes i l'anarquisme quedarà tallat arran de l'atemptat del carrer de Canvis Nous de Barcelona, que motivarà un trencament en la trajectòria anarquitzant dels joves intel·lectuals implicats en

5 La carta a COROMINES, Pere. *Els anys...*, op. cit., p. 109.

el posterior procés de Montjuïc, sobretot de Coromines, que va emprendre a partir d'aleshores la seva evolució cap al republicanisme catalanista.

Recordem que el 7 de juny de 1896 va tenir lloc aquest atemptat anarquista al pas de la processó de Corpus de Santa Maria del Mar. La bomba va provocar sis morts i quaranta-quatre ferits. Aviat va començar una violenta i indiscriminada campanya governamental de repressió. La policia va detenir més de quatre-cents obrers, entre els quals hi havia dirigents anarquistes i obrers sindicalistes aliats al terrorisme i mestres laics anarquistes. Van ser suspeses publicacions obreres com *Ciència Social* i detinguts alguns dels seus principals capdavanters. La bomba, però, l'havia llançada un anarquista francès, que va fugir i que no va ser detingut mai.

També Coromines patirà els efectes de la repressió. Així, el 18 d'agost és detingut i conduït a les presons militars, sota l'acusació de ser un dels instigadors de l'acte terrorista. No cal dir, però, que no va tenir res a veure ni en la preparació ni en la promoció d'aquest o altres atemptats terroristes. No obstant això, la seva participació en actes obrers el convertia en un dels joves intel·lectuals modernistes més ben situats per influir sobre l'obrerisme català. Tot plegat feia de Coromines una figura incòmode per a les autoritats, que van sospitar que havia tingut una participació activa en la preparació de l'atemptat. El 20 d'agost fou traslladat al castell de Montjuïc.

Dies després es posava en marxa el procés de Montjuïc. Un equip de nou botxins s'alterna en llargues sessions d'interrogatori i de tortures, fins a aconseguir falses confessions de bona

part dels acusats. Per culpa d'aquestes confessions, Coromines va ser falsament acusat per altres presos.

El jutge va accedir a muntar, amb aquesta base tan poc sòlida, un procés judicial en el qual el fiscal demanava penes de mort per a una llista de vint-i-quatre innocents, entre els quals hi havia Coromines.

A la vista d'aquesta resolució, els seus familiars i amics s'escandalitzen i es comencen a mobilitzar de seguida per tal d'aconseguir la commutació de la pena de mort. La campanya que es va portar a terme en defensa seva va ser impressionant, si ens fixem sobretot en la nòmina dels que li van donar suport: Francesc Pi i Margall, Eduard Fontseré, Joan Salas i Anton, Emili Riu, Salvador Dalí i Cusí o Amadeu Hurtado. També van fer campanya en favor seu alguns conservadors, com el degà del Col·legi d'Advocats, Josep Vilaseca i Mogas, Joan Maluquer i Viladot o Manuel Duran i Bas. Hom aconseguí també el suport d'alguns destacats polítics i intel·lectuals afincats a Madrid, com ara Gumersindo de Azcárate, Joaquín Costa, Nicolás Salmerón, José Canalejas o Miguel de Unamuno. No podem oblidar-nos tampoc del ressò que el procés de Montjuïc va tenir a nivell internacional.

En aquest procés Coromines serà defensat pel capità Francesc Ricart i assessorat pels advocats Amadeu Hurtado i Salvador Dalí i Cusí, pare de l'il·lustre pintor. Inclús el mateix encausat va intervenir en la seva defensa al llarg de tot el procés.

El 14 de desembre començava el Consell de Guerra. En el decurs del judici es demostrarà que les confessions dels presos s'han obtingut mitjançant tortures. També es va demostrar que

era fals el testimoni que inculpava Coromines. El 21 de desembre es fa pública la sentència. Malgrat totes les irregularitats del procés, es dicten vuit sentències de mort, penes de presó per a setanta detinguts i a ell el condemnen a vuit anys de presó. A partir d'ara el cas passarà al Consell Suprem de Guerra i Marina.

El 28 d'abril de 1897 es feia pública la sentència definitiva: sortosament, el Consell Suprem reconeixia la seva innocència i decidia absoldre'l; per tant, no haurà d'anar a la presó, però sí complir una pena d'exili. La injustícia del cas i la intensa campanya política en defensa de Coromines han estat clau per arribar a aquest veredict.

L'exili i l'estada a l'Empordà

Absolt i alliberat a la fi el 10 de juny de 1897, és desterrat d'Espanya i conduït a la frontera sota vigilància policial. L'acompanya la seva mare, que ha decidit romandre al seu costat mentre duri l'exili. El viatge els portarà a Portbou per, des d'allà, anar a França. Les autoritats els autoritzen a residir a Hendaia, al País Basc francès.

A començaments d'octubre Azcárate li comunica que les gestions per aconseguir l'indult definitiu van per bon camí. En els seus plans immediats, però, no hi ha el de tornar a Espanya. Hi ha raons de pes per pensar així:

«Penseu en que, si per desgràcia algun bèstia tirés un correcomes, i per desgràcia meva fos un dels que jo havia conegut a Montjuïc o abans d'estar pres, n'hi hauria prou amb això per embolicar-me i, si res més no, donar-me un susto. Mentres que, si

deixem passar un quant temps, el puesto que ara em tenen senyalat l'ocuparà un altre, i a mi em deixaran estar, trobant difícil fer-me res. No estic rehabilitat ni molt menos, i en prova d'això que, si vingués a Barcelona, veuríeu molta gent, que de lluny em farà la gara-gara [...]. Aixís que passés alguna cosa, la gent diria: que és estrany que no agafin an en Corominas. I això és tot lo que necessita la policia per prendre-hi peu i agafar un home»,

escriu al seu germà el 27 de novembre.⁶

Per fi, a mitjans de desembre de 1897 el govern presidit per Práxedes Mateo Sagasta indultarà Corominas. Després d'una estada de sis mesos a Hendaia, és «lliure» de planificar el seu futur i fixar el seu lloc de residència allà on vulgui, en aquest cas Tolosa, on arribarà acompanyat de la seva mare el 22 de desembre. L'estada a Tolosa, però, serà molt més breu del que inicialment estava previst, ja que abans de fi d'any decideixen tornar a Catalunya. Corominas pren la decisió d'establir-se per una temporada a l'Empordà.

A poc a poc reprendrà una vella afició, l'escriptura, i tornarà a establir contactes epistolars amb alguns dels amics que li han donat suport durant els mesos de judici. Gairebé tots ells li aconsellen que quan decideixi posar fi a la seva estada a l'Empordà se'n vagi a Madrid i no torni a Barcelona si vol evitar possibles complicacions amb les autoritats.

Malgrat les seves prevencions, però, Corominas decideix interrompre momentàniament la seva estada a l'Empordà i fa una

6 La carta a COROMINAS, Pere. *Els anys...*, op. cit., pp.256-257.

breu estada a Barcelona el març de 1898, moment que aprofita per intensificar les feines endegades per a la revisió del procés de Montjuïc. D'aquesta manera s'ha d'entendre la seva participació en la Candidatura de Justícia que sectors esquerrans havien impulsat per a les eleccions legislatives del 27 de març de 1898. Val a dir, però, que hi prengué part a contracor i que si va decidir acceptar l'ofertament fou per reivindicar la revisió del procés de Montjuïc. Els resultats electorals van ser poc més que testimonials.

L'estada a Madrid i el retorn a Barcelona

Consumat aquest revés electoral, Coromines se'n torna a l'Empordà, on encara romandrà mig any més. El 18 de setembre, però, comunica al seu germà que té previst sortir-ne el dia 25 per dirigir-se a Madrid, on arribarà a començaments d'octubre de 1898.

La seva adaptació a la vida de la capital de l'Estat no serà fàcil, com confessarà a Alfons el febrer de 1899:

«Hoy estoy muy aburrido: esto de Madrid me revienta mucho. Y, lo que es peor, voy tomándole cariño a la idea de volver a Barcelona a hacer de abogado. Todo, menos vivir con este pueblo miserable».⁷

D'altra banda, aquest sojorn a Madrid va produir en Coromines un revifament de la consciència de catalanitat:

7 La carta a COROMINES, Pere. *Els anys...*, op. cit., p.275.

«Aunque le parezca a V. cosa extraña, las cosas de Madrid sienten que me hacen catalanista»,

escriu a Unamuno.⁸

Un cop superats els primers mesos i les lògiques dificultats d'adaptació a la vida de la capital, Coromines es va integrant progressivament en la vida madrilenya, fins el punt que aprofitarà la seva estada a Madrid per completar la seva formació intel·lectual. D'altra banda, la seva introducció en el món literari i periodístic madrileny li garantirà uns ingressos modestos però d'una certa regularitat. Coromines començarà a publicar articles d'actualitat política a la premsa republicana (*El Progreso* d'Alejandro Lerroux), llibertària (*La Revista Blanca* de Joan Montseny, «Federico Urales») i modernista (*Vida Nueva*). També algunes de les principals publicacions especialitzades en temes artístics i culturals, com *La Vida Literaria* i *La Música Ilustrada*, ofereixen les seves planes a la ploma de Coromines, que es revela a partir d'aleshores com un destacat crític artístic, literari i teatral.

L'estada per terres castellanes també va servir Coromines per conèixer la seva futura dona, Celestina Vigneaux, que havia guanyat per oposició una plaça de directora d'un col·legi de pàrvuls a Madrid. S'havien conegut el 1899 en les excursions que organitzava la Institución Libre de Enseñanza i a les quals hi assistien tots dos.⁹

8 La carta a COROMINES, Pere. *Els anys...*, op. cit., p.272.

9 La futura dona de Coromines havia nascut a Girona el 10 de maig de 1878. Celestina Vigneaux farà, anys a venir, una certa carrera com a pedagoga.

Aconsellat per Gumersindo de Azcárate, Francisco Giner de los Ríos i Nicolás Salmerón fa un últim esforç per donar una empenya definitiva a la seva tesi de doctorat. Al darrere d'aquests consells hi ha el compromís dels dos primers de fer algunes gestions per preparar-li el camí perquè es pugui presentar a unes oposicions per a una càtedra de dret. La hipotètica obtenció de la càtedra li obriria les portes de bat a bat per poder consolidar la seva situació professional.

Per fi, a les acaballes de juny de 1900 veu acomplert el seu desig de doctorar-se en Dret, amb la presentació de la seva tesi sobre *Las ideas jurídicas en el Poema del Cid*. Tot seguit decideix ampliar els seus coneixements d'economia, que tan útils li seran després, quan torni a Barcelona.

En aquells moments Coromines es deleix ja per tornar de forma definitiva a Barcelona. És per això que intensifica les seves gestions per tal d'aconseguir el seu trasllat i el de la seva promesa a la capital catalana, no sense solucionar abans, però, el seu futur professional; solució que passa per la triple via de les oposicions a les càtedres d'Economia Política, vacants a les universitats de Barcelona i de Santiago de Compostel·la, l'entrada en l'administració financera del consistori barceloní o la penetració estable en empreses periodístiques de més alta volada.

A començaments de 1902 tornarà a Barcelona, on romandrà durant quatre mesos, bona part dels quals els aprofitarà per preparar el seu casament, que se celebrarà finalment el 7 de juny de 1902 a la catedral de Girona.¹⁰

10 Pere Coromines i Celestina Vigneaux van tenir vuit fills, quatre noies i quatre nois: Maria, Júlia, Carme, Hortènsia, Albert, Ernest, Jordi i Joan, l'il·lustre filòleg.

Després del viatge de noces el matrimoni decidí instal·lar-se provisionalment a Madrid, per completar la preparació de les oposicions, en el cas d'ell, i a l'espera d'un trasllat a un col·legi de Barcelona, en el cas d'ella. Coromines s'hi estarà poc temps, ja que decidí tornar a Barcelona per conèixer de primera mà com estaven evolucionant les gestions per fer-li un lloc a l'Ajuntament en qualitat d'alt tècnic econòmic.

L'èxit del seu nomenament definitiu per al càrrec municipal es va deure, sobretot, a l'esforç d'Ildelfons Sunyol i, és clar, al destacat dossier d'estudis i articles econòmics i sociològics que presentà Coromines. L'actuació de Sunyol responia als intents d'assegurar per al naixent catalanisme republicà la mítica figura de Coromines, símbol de la repressió patida a Montjuïc per l'esquerranisme. Això no obstant, en aquells moments Coromines estava encara més a prop del republicanisme que del catalanisme més progressista. Tanmateix:

«...per afinitats personals i ideològiques, Coromines es lligarà ràpidament [...] al projecte de construir una esquerra catalana de vocació inequívocament republicana, una força nacionalista que, davant l'alternativa conservadora personificada en els homes de la Lliga, intentés atreure al projecte de recuperació nacional unes classes populars que havien trobat en la pràctica política menada per Lerroix i en la infraestructura societària que creà o potencià [...] un eficaç aixopluc social».¹¹

Finalment, el 4 de febrer de 1903 els regidors el nomenaven cap del Negociat d'Ingressos i Despeses, càrrec que el con-

11 DUARTE, Àngel (ed.). *Pere Coromines. Apologia de Barcelona i altres escrits*, Barcelona: La Magrana, 1989, pp. XIX-XX.

vertí en una de les peces clau de l'organigrama de la secció econòmica de l'Ajuntament.

L'Ajuntament de Barcelona

De nou a Barcelona, Coromines es torna a integrar plenament en la vida ciutadana i, home inquiet com és, segueix de prop els canvis polítics que està experimentant la societat catalana. En aquest sentit cal recordar que durant els primers anys del segle xx es van accentuar els factors diferencials entre Catalunya i la resta de l'Estat, sobretot en allò que feia referència a la vida política. L'adveniment del nou segle va portar a Barcelona una mutació transcendental del mapa polític i electoral, representada pel sorgiment de dues noves opcions polítiques: el catalanisme polític, diferent del catalanisme ideològic, cívic, pre-polític de l'últim quart del vuit-cents, i el republicanisme de masses, evolució del republicanisme de comitès, ensopit i atomitzat, dels anys anteriors.

El punt d'inflexió del canvi polític cal situar-lo al maig de 1901, any en el que van tenir lloc unes eleccions legislatives que van donar el triomf a Barcelona a quatre catalanistes («els quatre presidents»: Bartomeu Robert, Albert Rusiñol, Lluís Domènech i Montaner i Sebastià Torres) i dos republicans, Alejandro Lerroux i Francesc Pi i Margall.¹² S'havia assistit a la liquidació del pseudo-bipartidisme dinàstic, característic de la Restauració, a la capital catalana.

12 Una detallada anàlisi d'aquestes eleccions a BALCELLS, Albert; CULLA, Joan B.; MIR, Conxita. *Les eleccions generals a Catalunya de 1901 a 1923*. Barcelona: Fundació Jaume Bofill, 1982, pp.31-55. Vegeu també IZQUIERDO, Santiago. *La primera victòria del catalanisme polític. El triomf electoral de la candidatura dels quatre presidents (1901)*. Barcelona: Pòrtic, 2002.

Aquest canvi polític esdevingut a Barcelona passava per una autenticació de la vida pública local. A partir d'ara, regionalistes i republicans lerrouxistes canalitzen i estimulen una nova actitud ciutadana que deixa de considerar l'activitat política i electoral com una cosa aliena i inútil, patrimoni de cacics, funcionaris i pinxos, per passar a veure-hi una forma de defensar interessos.¹³

El 1903 aquest és el panorama social i polític existent a Barcelona. Dins d'aquest nou escenari polític li serà més fàcil a Coromines trobar una força política adient a la seva evolució ideològica, cada vegada més allunyada del republicanisme centralista espanyol i que s'acostava progressivament al republicanisme catalanista.

Aquest acostament experimentarà un salt qualitatiu important el 1904, moment en què els sectors més esquerrans i republicans de la Lliga Regionalista s'hi escindiren, en protesta per l'actitud del partit davant la visita del rei Alfons XIII a Barcelona el 6 d'abril de 1904, durant la qual alguns dels líders més significats de la Lliga —amb Francesc Cambó al capdavant— havien decidit participar en els actes institucionals organitzats en relació a la visita reial, malgrat que oficialment el partit havia decidit no prendre-hi part.

13 Els dos millors estudis sobre el lerrouxisme són CULLA, Joan B. *El republicanisme lerrouxista a Catalunya, 1901-1923*. Barcelona: Curial, 1986; i ÁLVAREZ JUNCO, José. *El Emperador del Paralelo. Lerroux y la demagogia populista*. Madrid: Alianza Editorial, 1990. Per a la Lliga Regionalista són de lectura obligada MOLAS, Isidre. *Lliga Catalana. Un estudi d'estasiologia*. Barcelona: Edicions 62, 1972; i RIQUEUR, Borja de. *Lliga Regionalista: la burgesia catalana i el nacionalisme, 1898-1904*. Barcelona: Edicions 62, 1977.

Els escindits van crear, aquell mateix 1904, un setmanari —a partir de l'1 de maig de 1906 esdevindrà de periodicitat diària— com a portaveu del grup: *El Poble Català*. En el primer número manifestaven:

«Nacionalistes de Catalunya, venim a combatre lleialment per l'autonomia del nostre poble... En l'acció autònoma de Catalunya fundem l'esperança del seu progrés i de l'engrandiment civilitzador que no pot donar-li, per si mateix, el decaïgut Estat centralitzador que ens regeix... Els nostres ideals ens posen enfront dels poders públics de l'Estat espanyol. La prèvia i fonamental condició d'harmonia, entre nosaltres i les institucions i els governs de l'Estat, ha de ser el reconeixement i la lliure acció de la personalitat de Catalunya amb els seus propis recursos, necessaris per al seu progrés i engrandiment».¹⁴

A partir d'aquests moments Coromines començarà a col·laborar amb aquest grup d'antics regionalistes, que el 1906 crearà el Centre Nacionalista Republicà. Coromines també començarà a publicar alguns articles d'actualitat política en *El Poble Català*. Tanmateix, l'activitat política no era encara la seva preocupació principal. Els seus màxims esforços se'ls enduia la seva tasca a l'Ajuntament. El 1908, per exemple, fou un dels redactors del frustrat Pressupost Extraordinari de Cultura, que pretenia introduir canvis importants en el panorama escolar i pedagògic barceloní. El pressupost preveia la creació d'uns grups escolars municipals, aules comunes per a nens i nenes, ensenyament en català i neutralitat religiosa. El Pressupost també preveia fer aportacions econòmiques a la biblioteca —futura Biblioteca

14 *El Poble Català*, 12 de novembre de 1904.

de Catalunya— de l'Institut d'Estudis Catalans, màxima institució de l'alta cultura catalana creada per Enric Prat de la Riba un any abans, el 18 de juny de 1907, i que a nosaltres ens interessa perquè Coromines va ser un dels seus vuit membres fundadors.

A banda de ser un dels membres fundadors de l'Institut —els altres set eren Antoni Rubió i Lluch, Jaume Massó i Torrents, Miquel dels Sants Oliver, Joaquim Miret i Sans, Guillem Maria de Brocà, Josep Puig i Cadafalch i Josep Pijoan—, Coromines fou el tresorer de l'entitat. El 1911, a més, oferirà la seva ajuda a l'especialització de l'Institut quan es divideixi en tres seccions: la Històrico-Arqueològica —de la qual n'era membre—, la Filològica i la de Ciències, de la qual també n'esdevé membre, tresorer i, el 1931, president.¹⁵

15 Vegeu BALCELLS, Albert; PUJOL, Enric. *Història de l'Institut d'Estudis Catalans (1907-1942)*. Catarroja: Afers, 2002.

2. LA UNIÓ FEDERAL NACIONALISTA REPUBLICANA

L'entrada en política

Poc després dels fets revolucionaris de la darrera setmana de juliol de 1909 a Barcelona, la Setmana Tràgica, Coromines pren la decisió de deixar l'Ajuntament perquè està en desacord amb algunes de les actuacions adoptades pel consistori barceloní després de la revolta.

Tot havia començat quan, l'estiu del 1909, el govern del conservador Antoni Maura va decidir enviar tropes al Marroc per sufocar la rebel·lió antiespanyola que havia esclatat al nord d'Àfrica. Les tropes eren integrades, sobretot, per reservistes catalans, que en molts casos eren casats i pares de família, la qual cosa va generar el lògic malestar popular i la ferma oposició a la guerra. La protesta popular, i obrera, va degenerar finalment en un esclat de violència anticlerical que s'escampà per tota la ciutat.

El cert és que després d'uns dies de molta tensió, la situació s'anà normalitzant progressivament fins que la revolta s'extingí per ella mateixa. Les autoritats van iniciar aleshores una indiscriminada campanya de repressió i de persecució dels presumptes culpables dels fets, que anà des de la suspen-

sió d'algunes publicacions a nombroses detencions i execucions d'innocents. El cas més notori fou el de Francesc Ferrer i Guàrdia, executat el 13 d'octubre de 1909 al castell de Montjuïc. Les coincidències entre el cas de Ferrer i Guàrdia i la seva experiència viscuda arran de l'atemptat anarquista de Canvis Nous devien fer pensar molt Coromines. No és estrany, doncs, que el clima repressiu desfermat a Barcelona a començaments d'agost l'incomodés molt. Coromines començava a estar a disgust a l'Ajuntament, sobretot a partir del moment en què el consistori es va sumar a la campanya de repressió governamental. Si a aquesta evidència li sumem el seu interès per dedicar-se a altres activitats professionals (advocacia i escriptura) i per implicar-se més activament en tasques polítiques per ajudar a reforçar el nacionalisme republicà, no ens costarà gens d'entendre que el 15 de novembre de 1909 presentés la seva carta de dimissió i abandonés l'Ajuntament.

Les reflexions del nacionalisme republicà al voltant de quines havien estat les causes d'aquest episodi revolucionari, a mig camí entre la protesta obrera i antimilitar i la violència anticlerical, eren força assenyades. Coromines va ser un dels més lúcids en aquest sentit, com va deixar escrit en un article publicat a *El Poble Català* l'endemà de la seva reaparició després de la suspensió governativa durant tres mesos, motivada per la seva oposició a la guerra a l'Àfrica:

«Nosaltres hem d'atribuir principalment lo que hi hagi realment de revolta popular en els successos de juliol a una desviació en l'educació política, a un sentiment despòtic i malaltís de l'ordre jurídic. Els governs ens fan viure massa sovint més ençà o més enllà de la llei, les mateixes classes conservadores fan escarni dels seus

devers socials, els que tenen per sol ministeri la religió se fiquen en tots els ordres de la vida. Tenim escrita en les lleis una Constitució i encara no l'hem engajat amb llealtat i perseverància [...]».

I quan se veu dissoldre a cada punt les societats obreres, sostenir com a criteri de govern el menyspreu de l'opinió pública, [...] emparar sota la capa de la llei la destrucció de la propietat privada i la violació del domicili del ciutadà, s'ha de pensar que hi ha quelcom que es podreix en el nostre cor de poble culte i no hem d'estranyar hipòcritament que el mal arribi a les multituds i les llenxi contra l'ordre social que ningú respecta com deuria».¹⁶

Si analitzem l'actuació dels nacionalistes republicans durant la Setmana Tràgica no hem de caure en l'error de pensar que van ser els seus instigadors.¹⁷ Una cosa és el suport que des de les pàgines d'*El Poble Català* es dona a la vaga general o el laïcisme del qual fan gala els principals prohoms del nacionalisme republicà, i una altra molt diferent és confondre això amb qualsevol mena d'anticlericalisme radical. Partint de la base que la Setmana Tràgica fou una revolta espontània, sense cap direcció i desfermada pels elements més radicals de les classes populars, no se sostenen les afirmacions fetes pels fiscals militars, que van acusar els nacionalistes republicans, els anarquistes i el Partit Republicà Radical de Lerroix d'haver estat els instigadors d'aquest episodi revolucionari.

16 «El nostre judici y la nostra obra», *El Poble Català* 8 de novembre de 1909. L'article el podem veure també a DUARTE, Àngel. (ed.). *Apologia de Barcelona...*, op. cit., pp.46-51.

17 A hores d'ara encara podem dubtar que la Setmana Tràgica tingués cap instigador concret, com defensarà Coromines en el Congrés pocs mesos després; vegeu *Diario de Sesiones del Congreso*, 13 de juliol de 1910.

Tot i el convenciment de Coromines de dimitir del càrrec, la decisió de deixar l'Ajuntament serà fruit d'una profunda reflexió, atès que era conscient que potser acabava de posar fi a una brillant carrera com a economista, per començar una nova etapa professional i política que encara és una incògnita. De fet, més endavant confessarà que:

«...jo no hauria d'haver deixat el meu lloc a l'Ajuntament, no sols perquè la feina que feia allí era la que sabia fer millor, sinó perquè la lluita política a la qual la pressió dels amics em llançava era el resultat d'un funest error en el coneixement de les qualitats del meu caràcter».¹⁸

La tria, però, ja està feta i ara el que cal és mirar endavant. I així ho entenen els principals dirigents del CNR, que ja han començat a sondejar Coromines per veure quina seria la seva disponibilitat per fer-se càrrec del lideratge d'un ambiciós projecte polític que vol aconseguir la unió de les principals forces d'esquerra catalanes —el vell Partit Federal, la Unió Republicana i el mateix Centre Nacionalista Republicà—, sota la direcció d'aquest últim partit.

No negarem que Coromines evidenciava unes innegables inquietuds polítiques, però deduir d'això que estava fermament convençut de posar-se al capdavant d'una formació política hi ha una sensible diferència. Si el 1909 decidí acceptar l'ofertament de comandar aquest projecte polític, es va deure en gran

18 «Del meu comerç amb Joan Maragall», a COROMINES, Pere. *Obres completes, op. cit.*, p. 1.175, nota 34.

part a la insistència de Jaume Carner i Ildefons Sunyol. No podem posar en dubte que amplis sectors del nacionalisme republicà consideren Coromines com el líder natural del partit que està a punt de formar-se. I ho creuen així per diverses raons: és un candidat jove, 39 anys; ha estat un alt funcionari de prestigi i de sòlida preparació; col·labora amb *El Poble Català* i amb el CNR; arrossega una aurèola revolucionària arran del procés de Montjuïc; és un escriptor de mèrit; i figura a l'Institut d'Estudis Catalans com a membre fundador.

El cert és, però, que aquest interès dels dirigents del CNR (amb Jaume Carner, Ildefons Sunyol, Santiago Gubern i Joaquim Lluhí i Rissech al capdavant) per trobar un director pel nou partit, pot fer pensar que bona part dels dirigents del CNR estan començant a trobar feixuga una activitat política de la qual volen deslliurar-se progressivament. Certament, els principals dirigents del CNR, pràcticament tots ells advocats de gran mèrit, tenen molta més predisposició per a les feines del bufet que no pas per a les de la política. De fet, un dels majors problemes dels nacionalistes republicans fou la manca de professionalització i d'autèntica vocació política dels seus líders. La persistència en les velles rutines polítiques del segle XIX, la inadaptació a les noves tàctiques polítiques i a les noves formes de fer política en una nova societat de masses, urbana i moderna, serà el segon gran problema que explicarà el fracàs posterior de l'opció política nacionalista republicana.

Finalment Coromines, fent cas de les veus que l'estan assenyalant com el líder carismàtic que la política republicana catalanista d'esquerres a Catalunya estava buscant, pren la determinació d'implicar-se directament en la formació d'un futur

partit republicà català, la direcció del qual estava cridat a ocupar. Si hem de creure Antoni Rovira i Virgili,

«...l'ingrés de Coromines en el nacionalisme republicà tingué el caràcter de rebuda d'un Mesías».¹⁹

L'assumpció d'aquest lideratge polític portava implícit el compromís d'acceptar també la direcció del portaveu periodístic del CNR, *El Poble Català*, a les planes del qual començarà a ser freqüent de trobar articles sorgits de la ploma de Coromines.

En qualsevol cas, però, si hem de creure el testimoni d'alguns dels més destacats redactors del diari, la direcció de Coromines fou inconstant i es va veure afectada per les seves altres ocupacions. Així les coses, no és estrany que des d'alguns sectors del nacionalisme republicà s'afirmés que

«...malgrat [...] tota l'admiració que ens inspiraven el seu talent i la seva brillantor de ploma i de paraula, vàrem tenir el presentiment que ens havíem errat, i ell el primer. No era pas l'home adient a la tasca que li havia estat encomanada».²⁰

Malgrat tot, Coromines ocuparà a partir d'aleshores un lloc de privilegi dins del nacionalisme republicà. I, certament, tot i alguns desencerts en la direcció del nou projecte polític, la realitat és que Coromines està cridat a tenir en el decurs dels mesos més immediats un paper de primer ordre en la tasca

19 ROVIRA I VIRGILI, Antoni. *El nacionalismo catalán. Su aspecto político. Los hechos, las ideas y los hombres*. Barcelona: Minerva, 1917, p.257.

20 PONS I PAGÉS, Josep. *Pere Coromines i el seu temps*. Barcelona: Edicions 62, 1969, p.28.

de bastir un nou partit, republicà, catalanista i d'esquerres, que reculli les disperses energies de les diferents formacions d'aquestes tendències polítiques que es troben disseminades en el panorama polític català.

Cap a la Unió Federal Nacionalista Republicana

L'empresa de bastir aquesta nova organització nacionalista d'esquerres no semblava una tasca fàcil. Per començar es necessitava un aglutinador que permetés el primer acostament entre els tres partits que volien fusionar-se: el Partit Federal, la Unió Republicana i el CNR. Aquest aglutinador no serà altre que les tres convocatòries electorals celebrades entre el 2 de maig i el 12 de desembre de 1909.

La coalició de les tres forces, en una indefinida Esquerra Catalana, de cara a les municipals del 12 de desembre, va tenir una plasmació programàtica en el document, redactat per Coromines, que aquests grups van adreçar a l'electorat barceloní: el «Manifest de l'Esquerra Catalana als ciutadans de Barcelona».²¹

El primer acte públic en el qual va prendre part Coromines durant la campanya electoral fou el míting central del CNR, celebrat el 5 de desembre al Teatre Tívoli. En el seu parlament va deixar clares quines serien les línies principals d'actuació en cas que els nacionalistes governessin a l'Ajuntament i que també es van recollir en el manifest «La democràcia en el govern

21 El manifest al suplement d'*El Poble Català* del 2 de desembre de 1909; a COROMINES, Pere. *De la Solidaritat al catorze d'abril*. Barcelona: Curial, 1974; i a vol. II dels «Diaris i records de Pere Coromines», pp. 111-114.

de la ciutat», on l'Esquerra Catalana definia la seva política municipal: introduir canvis en el personal de l'Ajuntament; reformar l'organització de la força de treball mitjançant una nova borsa de treball; construcció d'escoles; generalització dels serveis d'assistència social per als treballadors; continuació de la reforma de la ciutat antiga; municipalització dels serveis públics; i, finalment, reforma de la hisenda municipal.

Malgrat que la competència de la Lliga Regionalista i dels republicans lerrouxistes fou molt dura, i malgrat la persistència de pràctiques caciquils, els resultats de les eleccions van ser força encoratjadors: l'Esquerra Catalana va obtenir set regidors, entre ells Coromines, que va sortir elegit pel districte novè (Sant Andreu, Horta, Sagrera, Camp de l'Arpa). Aquest èxit electoral de l'Esquerra Catalana va tenir la virtut de renovar les energies dels principals dirigents dels tres partits i va contribuir a accelerar notablement el seu procés de fusió.

El primer semestre del 1910 serà fonamental per al futur dels republicans catalans, ja que durant el període comprès entre el gener i el maig ha de quedar configurat definitivament aquest front d'esquerres catalanes en un únic partit. I està previst que, en cas de confirmar-se la unió, el partit es presenti a les eleccions legislatives del 8 de maig i que, depenent dels resultats obtinguts, es pugui incorporar amb plenes garanties a l'escenari polític català.

Durant les primeres setmanes del 1910 Coromines continuarà fent mítings en els quals quedaran recollides les principals reivindicacions del nacionalisme republicà. Una d'elles era la defensa de la llengua catalana en la qual cal veure

«el reconeixement de la personalitat de Catalunya. [...] Arribo a veure que la llengua catalana és la raó sentimental més viva de totes les nostres propagandes nacionalistes».²²

Un altre dels temes als quals els nacionalistes republicans concedien molta importància era l'escola i l'educació, atès que per a l'Esquerra Catalana i més endavant per a la UFNR, havia d'existir un lligam íntim entre democràcia i educació.

En aquella conjuntura eren moltes les veus que advertien de la urgència per accelerar de forma definitiva el procés unificador. Una d'elles era la de Coromines, que va llegir al Teatre de Novetats la conferència «Fonaments indestructibles de la qüestió catalana. Federalisme nacionalista. Catalunya organitzadora de la Democràcia», on quedaven recollides tot un seguit de qüestions que anaven des de la tàctica política que havia de seguir l'Esquerra Catalana fins a aspectes més generals de la política catalana. La conferència recollia també els grans temes al voltant dels quals edificar la ja propera unificació dels republicans. En síntesi, la conferència propugnava un federalisme nacionalista que no s'havia de conformar amb simples descentralitzacions i que havia de ser fruit de la fusió de l'antic federalisme filosòfic pimgallià i de la nova realitat nacional catalana; plantejava una actuació d'esquerres defensora dels valors democràtics i que afavorís el moviment sindical; reclamava la llibertat religiosa; i demanava la col·laboració amb el republicanisme espanyol.²³

22 «La llengua catalana a la Diputació», *El Poble Català* del 18 de gener de 1910, article reproduït a COROMINES, Pere. *De la Solidaritat...*, op. cit., pp. 131-133.

23 La conferència es va publicar a *El Poble Català* del 8 de març de 1910; vegeu també DUARTE, Àngel (ed.). *Apologia de Barcelona...*, op. cit., pp. 56-65.

A la conferència es reivindicava la naturalesa especial del nacionalisme català i s'afirmava que Catalunya no volia la separació de la resta d'Espanya; i no només això, sinó que per part dels republicans catalans hi havia el compromís de col·laborar

«incondicionalment amb els socialistes, amb els republicans i amb els liberals de tota Espanya en qualsevol obra francament progressiva, ja que també això és substància del nostre ideal».²⁴

Una de les principals reivindicacions del nou federalisme nacionalista republicà era la d'un parlament català, únic mitjà vàlid per tal que les altres regions espanyoles reconeguessin la personalitat catalana i que

«sigui àrbitre de les nostres llibertats polítiques, que ens pugui donar una banca catalana, que legisli el dret civil de la nostra família i de la nostra propietat, que organitzi els nostres tribunals, que sigui substància i compendi de les nostres idees i reivindicacions».²⁵

A banda d'aquestes demandes polítiques de gran volada, hi havia un altre tema important a resoldre per part del republicanisme nacionalista: la qüestió obrera. Òbviament, tractant-se d'una força de caire esquerrà no podia negligir aquest tema, i més si tenim en compte que bona part dels votants del futur partit havien de procedir, precisament, del món obrer. Com ja havia passat des del 1906 arran de la fundació del CNR,

24 *El Poble Català*, 8 de març de 1910; vegeu també DUARTE, Àngel (ed.). *Apologia de Barcelona...*, op. cit., pp.56-65.

25 *El Poble Català*, 8 de març de 1910; vegeu també DUARTE, Àngel (ed.). *Apologia de Barcelona...*, op. cit., pp.56-65.

la qüestió social seguia sent motiu d'anàlisi per part dels republicans nacionalistes, tot i que van continuar evidenciant les mateixes indefinicions i ambigüitats de sempre.

Volien bastir una democràcia social en el marc de la qual seria més factible l'organització d'associacions obreres, però s'entossudien a remarcar que

«no perquè aquestes vinguin a afiliar-se a la nostra política perquè els obrers tenen la seva. Els obrers han de sostenir una lluita, han de perseguir una obra que és independent de l'obra i de les lluites dels partits polítics».²⁶

En definitiva, les propostes que el nacionalisme republicà fa per tal de solucionar el problema obrer no passen d'un tebi esquerranisme socialitzant, en el sentit que semblen reduir-lo a una regulació de les relacions entre el capital i el treball, a una hipotètica socialització de la riquesa, a la creació d'una Borsa del Treball i a una millora del contracte del treball. El problema obrer només podia resoldre's, segons Coromines, mitjançant una acció democràtica que, al mateix temps que fes extensius a tots els ciutadans els beneficis de la instrucció i de la cultura, assegurés el dret de vaga, legislés el conveni col·lectiu de treball i obrís una dinàmica de reunions parlamentàries entre les forces socials en conflicte.

²⁶ *El Poble Català*, 8 de març de 1910; vegeu també DUARTE, Àngel (ed.). *Apologia de Barcelona...*, op. cit., pp.56-65.

L'aprovació de les bases constitutives del partit

La imminència de les eleccions legislatives a celebrar el 8 de maig de 1910 i les peticions d'unió cada vegada més insistents que estan llançant els líders polítics, les bases i els portaveus dels respectius grups que han d'integrar el futur partit, estan conduint tot el procés per un camí al final del qual només hi ha una alternativa possible: la fusió.

Responent a aquestes premises, l'1 d'abril una ponència formada pels delegats dels tres partits —Josep Maria Vallès i Ribot pel Partit Federal, Emili Junoy per la Unió Republicana i Pere Coromines pels nacionalistes republicans— redacten un esborrany de bases del futur partit que són aprovades per la pràctica totalitat dels assistents a la reunió. Dels tres esborranys que presenten cadascun dels tres polítics, finalment s'apravà el redactat per Coromines. Aquestes bases estaven inspirades en l'esperit del projecte federalista de Pi i Margall del 1883 i el programa federal del 1894. El primer pas ja s'havia fet, però encara quedava un llarg camí per recórrer, i més si tenim en compte que les diferències programàtiques, ideològiques i d'implantació real de cadascun dels tres partits eren evidents.

El pas següent és convocar les respectives assemblees generals —una cada partit—, en les quals es procedirà a la discussió i, si és el cas, aprovació de les bases. Si tot evoluciona normalment, dels treballs que portin a terme aquestes assemblees en resultarà, ara sí, l'anhelat partit. El grup que es posarà a treballar més ràpidament seran els nacionalistes republicans, que el 24 d'abril celebren una Assemblea Nacionalista Republicana amb l'objecte de discutir i ratificar les ba-

ses constitutives del partit, que es batejarà amb el nom d'Unió Federal Nacionalista Republicana.

Quan li arribi el torn de parlaments, Coromines manifestarà el seu convenciment que el qualificatiu nacionalista és el més adient per etiquetar el partit:

«...per nosaltres la paraula nacionalista és la més completa, tot el que significa i tot el que vol Catalunya hi va comprès. El mot autonomista és massa general, i el que nosaltres volem dir amb la nostra paraula nacionalisme és precisament revelador d'unitat, de la unitat catalana; allò que volem dir és que el nostre govern ha de ser el de Catalunya. [...] També la paraula regionalisme l'hem rebutjat perquè entenem que tampoc expressa bé el que volem [...], en nosaltres hi ha quelcom més substantiu que només podia expressar-se amb la paraula nacionalisme».²⁷

Acabats els discursos es procedeix a la discussió i votació de les bases que són aprovades sense massa dificultat. Finalment, l'assemblea designa com a representants dels nacionalistes republicans en el Consell Provisional de la UFNR a Jaume Carner, Ildefons Sunyol, Joaquim Lluhí i Rissech, Santiago Gubern i Pere Coromines.

Després de les respectives assemblees, també els federals i els republicans de la Unió Republicana aproven les bases i acorden integrar-se en el nou partit.

²⁷ *El Poble Català*, 25 d'abril de 1910.

Les bases reflectien l'ideari polític de la UFNR, que es podria resumir en la fe que posava en la formació d'una societat petit-burguesa, liberal i republicana capaç de permetre una millora en la situació de la classe obrera i d'estimular la reedificació de la cultura catalana.²⁸

Malgrat les aparences, però, la unió dels tres partits havia estat molt problemàtica i era encara molt fràgil. De fet, la seva actuació en el decurs dels propers anys no farà més que confirmar aquest fet i inclús semblarà posar de manifest que la fusió només havia existit nominalment. I ni per posar el nom al partit hi hagué un acord unànimе entre els tres partits que s'havien fusionat. I és que la UFNR no va estar mai unida de fet. Els tres grups heterogenis que la van integrar no van arribar mai a compenetrar-se i no era estrany que sovintegessin entre ells les disputes internes.²⁹

Així les coses, nascuda el 1910 sota els més falaguers auspicis, la UFNR anirà perdent progressivament aquesta força inicial que ha acompanyat el seu naixement. Deixant de banda l'hàbil tasca de descrèdit portada a terme per l'aparell propagandístic lligaire contra seu i les esporàdiques i fortes escaramusses dels lerrouxistes, les causes de la davallada de la UFNR caldrà

28 Vegeu Annex d'*El Poble Català*, 4 d'abril de 1910. Barcelona: Impremta de la Vda. J. Cunill; i IZQUIERDO, Santiago. *Pere Coromines (1870-1939)*. Catarroja: Afers, 2006, pp.88-90.

29 Només cal llegir el fragment de la següent carta del 20 de juny de 1910 adreçada per Lluhí i Rissech a Coromines per adonar-nos de la gravetat de la situació: «...veig l'UFN en greu crisi de desaparició [...]»; Biblioteca de Catalunya, Correspondència Pere Coromines. Em permeto remetre el lector a IZQUIERDO, Santiago. *República i autonomia. El difícil arrelament del catalanisme d'esqueres, 1904-1931*. Catarroja: Afers, 2006.

cercar-les, sobretot, en factors interns i de tipus estructural, molts dels quals ja s'havien manifestat a l'interior del CNR entre el 1906 i el 1909.

Un dels factors que ens poden ajudar a entendre el perquè de la progressiva pèrdua de força de la UFNR és el dèficit de dirigents amb veritable vocació política i plena dedicació a les tasques organitzatives del partit. Els prohoms més veterans del nacionalisme republicà —Carner, Sunyol, Lluhí i Rissech, Gubern— defugien l'acció i el contacte directe amb el poble, assumien les seves tasques públiques com a feixucs deures patriòtics i sentien un clar recel envers el professionalisme polític. En allò que fa referència a Coromines, aviat va demostrar no tenir la predisposició necessària per tirar endavant la missió que tenia encomanada i per esdevenir un líder polític amb garanties. I, a més, tampoc semblava estar gaire disposat a renunciar a les seves altres ocupacions i aficions. Ara bé, si Coromines hagués estat més diligent i menys preocupat per les seves altres activitats, la sort del partit hauria estat la mateixa. Seria un greu error fer de Coromines l'únic responsable del fracàs de la UFNR.

El desenvolupament d'una política plena d'ambigüitats en el fons i en la forma, carregada de matisos i fins a cert punt allunyada de les preocupacions de la massa obrera, treia a la UFNR qualsevol capacitat d'atracció sobre aquesta massa i feia dependre el seu futur damunt unes classes mitjanes que, en ser tan predominants a la base del partit, n'accentuaven la seva decantació moderada. De fet, aconseguir una base social pròpia sobre la qual recolzar la seva presència pública serà un dels majors esculls als quals haurà de fer front el partit.

Sense gaire temps per reflexionar i per assaborir l'èxit que, malgrat tot, ha significat la concreció de la nova formació política, s'acosta la data de les eleccions legislatives del 8 de maig. Prendre part en les eleccions comportava un risc evident, ja que si bé uns bons resultats electorals podien significar la confirmació definitiva del partit, un fracàs podria comprometre molt seriosament el futur d'una organització encara molt fràgil, gens estructurada internament i que de moment només ha estat capaç de consensuar un text programàtic.

El punt d'arrencada de la campanya fou el míting que va tenir lloc el 10 d'abril a l'Ateneu Catalanista de Gràcia, en el qual Coromines rebutjà les peticions fetes per la Lliga que demanava una coalició amb l'esquerra catalanista per anar contra el lerroixisme. El 17 d'abril té lloc al CNR de Sant Martí un nou míting de propaganda en el qual Coromines presentarà la Lliga com un partit burgès, representant d'un catalanisme marcadament conservador i reaccionari, mentre que la UFNR és presentada com la «cara bona» del catalanisme, un catalanisme liberal, progressista i, en definitiva, d'esquerres i per tant proper als interessos obrers. En aquest i en altres discursos de membres de la Unió Federal Nacionalista Republicana, es planteja la polèmica de qui és més catalanista, si els regionalistes o ells. Els republicans reivindiquen el seu catalanisme i critiquen els regionalistes perquè

«volen fer creure a la gent senzilla que ells són els veritables catalanistes i que nosaltres hem abandonat la nostra fe de patriotes. Això és fals».³⁰

30 *El Poble Català*, 5 de maig de 1910.

Respecte als republicans de Lerroux, Coromines afirmarà que cal establir una línia divisòria amb ells tot i que

«aquesta línia divisòria jo no sé trobar-la a l'esquerra».³¹

I anirà encara més enllà quan afirmi que el partit de Lerroux és un destorb per a l'organització sindicalista i obrera i que no creu que el radicalisme dels lerrouxistes sigui superior al de la UFNR.

El 29 d'abril quedarà decidida la candidatura que la UFNR pensa presentar a les eleccions: Josep Maria Vallès i Ribot, Lluís de Zulueta, Pere Coromines, Carles M. Soldevila i Josep Tarruella. Coromines és considerat com el cap de cartell.

El 5 de maig té lloc al Teatre de Novetats el gran míting de la Unió Federal Nacionalista Republicana, en el qual Coromines presentarà els eixos bàsics que marcaran l'actuació més immediata del partit al Congrés dels Diputats: la petició de derogació de la Llei d'Ordre Públic, la demanda de reforma del Codi de Justícia Militar i la derogació de la Llei de Jurisdiccions, segons la qual passaven a ser competència de la jurisdicció militar els delictes contra l'exèrcit i contra els símbols d'Espanya. En el seu parlament, Coromines presentarà la UFNR com el vehicle que millor pot treballar pel reconeixement de la nacionalitat catalana i que millor pot comandar el procés de canvi constitucional que ha de permetre la transició del règim monàrquic al republicà.

31 *El Poble Català*, 17 d'abril de 1910.

El 9 de maig, l'endemà de les eleccions, els resultats confirmen les bones expectatives que l'esquerra catalana havia apuntat a les dues conteses municipals de l'any anterior. Les esperances que els directors de la UFNR havien posat en les legislatives del 8 de maig s'han complert amb escreix. Tant des del punt de vista dels candidats triomfants, com també pel nombre de vots obtinguts (117.250 a Barcelona, contra els 153.141 del Partit Republicà Radical i els 78.210 de la Lliga), la UFNR ha assolit un èxit. No obstant aquest èxit electoral, però, no es podia ser massa optimista sobre el futur del partit a mig termini. Quin futur calia esperar a un partit un dels candidats electes del qual —Coromines— escriu el següent, només quatre dies després d'haver obtingut l'acta de diputat a Corts?:

«No m'ha donat cap alegria la meua elecció per a diputat a Corts, perquè més m'hauria estimat quedar-me a l'Ajuntament a treballar en l'obra de cultura que ja havia començat. [...] Però els federals nacionalistes ho van voler, assegurant-me que el meu nom podia contribuir al millor èxit de la candidatura, i em vaig entregar».³²

La seva estrena oficial com a diputat tindrà lloc entre els dies 10 i 20 de juliol, moment de la seva primera compareixença al Congrés dels Diputats de Madrid. Els temes sobre els quals giren les seves primeres intervencions a la cambra són una crítica de la mala gestió municipal dels radicals, l'oposició a la guerra a l'Àfrica i la condemna de la reacció clerical i governamental després de la Setmana Tràgica.

32 «Carta a un amic que'm felicita», *El Poble Català*, 12 de maig de 1910, article recollit també a COROMINES, Pere. *De la Solidaritat...*, op. cit., pp. 164-167.

La principal activitat que ocuparà Coromines durant el 1910 i gran part del següent, serà convertir la UFNR en un partit estructurat internament. En aquest sentit, a començaments de 1911 el partit va celebrar la Primera Assemblea General, que va procedir a l'elecció del seu Consell General. Per la ciutat de Barcelona un dels escollits va ser, lògicament, Coromines. A partir d'aquest Consell serà elegida una Comissió Permanent més reduïda, que és la que assumirà les funcions executives de la UFNR. En la pràctica, la direcció tendirà al triumvirat que formaran Vallès i Ribot, Coromines i Layret.³³

Coincidint amb aquests treballs d'estructuració interna del partit, els directors de la UFNR han de començar a pensar en les eleccions de diputats provincials del 12 de març de 1911, per a les quals la Lliga vol aliar-se amb la UFNR per poder desbancar els radicals. El partit, però, per boca de Coromines, fa saber que de moment hi anirà sol.

Celebrats els comicis, els resultats a Barcelona no conviden a l'optimisme: els regionalistes s'han consolidat a la Diputació, els radicals també han pujat, però la UFNR només ha obtingut un representant per a les minories.

No gaire més falaguers, tot i ser més bons, són els resultats de les eleccions municipals que se celebren el 12 de novembre de 1911. La Lliga torna a demanar una coalició a la UFNR per fer un front antilerrouxista, però Coromines torna a refusar

33 UNIÓN FEDERAL NACIONALISTA REPUBLICANA. *Bases constitucionals de la UFNR. Reglament de l'Assemblea Nacional. Conclusions aprovades de les ponències. Acció de la Joventut. Bases d'Organització de la Junta Municipal de Barcelona. Assemblea Municipal de Barcelona. Reglament de la mateixa.* Barcelona: Tip. L'Avenç, 1912.

l'ofertament. Els regionalistes van triomfar i els radicals van quedar a continuació, com a alternativa. Un tercer partit –UFNR–, no tenia perspectives d'èxit. Sense èxits electorals clars i sense idees mobilitzadores, no havent-se separat prou de radicals i regionalistes i sense aconseguir un estil propi clarament definit, la UFNR comença a quedar només com una afirmació ideològica. El seu futur ja es comença a preveure difícil, només un any i escaig després de la seva fundació.

3. LA RETIRADA DE LA POLÍTICA I LA VINCULACIÓ AMB LA MANCOMUNITAT

La crisi de la UFNR i la Mancomunitat

Coincidint amb el moment de la màxima activitat política de Coromines, Enric Prat de la Riba i Eugeni d'Ors culminen dos projectes en els quals Coromines està cridat a ocupar un lloc destacat i que seran decisius en la definició de la política cultural del catalanisme polític: la gestació de la Mancomunitat de Catalunya i la consolidació del noucentisme.

L'ingrés de Coromines en el noucentisme s'havia iniciat el 1907 amb la seva participació en la fundació de l'Institut d'Estudis Catalans. No fou, però, fins el 1911 quan la seva entrada en aquest moviment es va fer «oficial». El febrer d'aquest any d'Ors va promoure una publicació, recull de treballs literaris i artístics, que esdevindrà emblemàtica: *l'Almanach dels Noucentistes*, que cal considerar com una plataforma de difusió de les idees, tasca en la que sobresurt Coromines, que publica un breu treball —«De la Ciutat»—, on fa un elogi de la ciutat, que és un dels motius centrals del discurs noucentista.

Sens dubte, però, l'obra més emblemàtica promoguda pel noucentisme fou la Mancomunitat de Catalunya. El projecte havia

arrencat el maig de 1911, quan la Diputació Provincial de Barcelona va adreçar-se a les altres tres corporacions provincials catalanes per encetar l'estudi conjunt d'unes bases per a la constitució d'un ens únic, la futura Mancomunitat. Les bases resultants són aprovades per les quatre diputacions i presentades a José Canalejas, president del Consell de Ministres. Entre els diputats que aniran a Madrid per lliurar les bases hi haurà Coromines, que des del seu escó parlamentari esmerçarà moltes gestions per aconseguir l'aprovació de la Mancomunitat, que no serà una realitat fins el 1914.

A banda d'aquestes grans qüestions, Coromines té altres preocupacions més quotidianes: la UFNR. El cert és que el partit ha experimentat una certa consolidació —més ideològica que electoral— en el panorama polític català i ja ha enllestit el seu procés de constitució formal. En aquest procés d'estructuració interna, a començaments de 1912 es reuneix el Consell General del partit per elegir un altre president, càrrec que havia restat vacant per la mort de Vallès i Ribot el 1911. L'elecció recau en Coromines que, tanmateix, molt poques setmanes després manifestarà uns inquietants dubtes sobre si té sentit seguir vinculat a la política. Les traïcions entre els coreligionaris i una certa incomprensió des dels mateixos rengles de l'esquerra, comencen a fer-li pensar si val la pena de continuar sacrificant el benestar de la família, la seva carrera d'advocat i la seva vocació literària en una empresa que xoca amb obstrucció constant i amb tanta ingratitud. De totes formes, aquesta crisi en la seva vocació política no té altres conseqüències i passat l'enuig inicial Coromines decideix continuar al capdavant del partit i seguir amb la tasca de parlamentari.

Coincidint amb la celebració de les eleccions provincials de 1913, Coromines participarà en un altre ambiciós projecte: la normativització de la llengua catalana. Aquesta esdevingué una realitat a començaments de 1913, després que la ponència redactora, de la qual va formar part Coromines, enllestís el llarg procés d'elaboració i de discussió de les normes ortogràfiques, elaborades sota la tutela de l'IEC i amb la direcció de Pompeu Fabra.

Pocs dies després d'aquesta important fita lingüística, havien de tenir lloc les esmentades eleccions provincials, el 9 de març de 1913. Per neutralitzar l'hegemonia política que estava aconseguint la Lliga, els radicals van proposar a la UFNR una coalició electoral. La postura dels components de la Junta Municipal del partit fou diversa: Coromines es mostra contrari i Carner dubta. Lluhí i Rissech i Gubern creuen que la coalició hauria de ser acceptada. Finalment, la UFNR decideix no acceptar l'ofertament del partit de Lerroux. Després dels comicis, els resultats electorals van ser incontestables: ha guanyat la Lliga, que ha tret vuit diputats per Barcelona, seguida per la UFNR, amb un, i pels radicals, que no han aconseguit que fos elegit cap dels seus candidats.

Mesos després, el 9 de novembre de 1913, han de tenir lloc unes noves eleccions, en aquest cas municipals. Com en els comicis anteriors, el Partit Republicà Radical torna a proposar a la UFNR i a la branca catalana del nou Partido Republicano Reformista de Melquíades Álvarez, la confecció d'una candidatura conjunta per aturar l'avenç de la Lliga. La UFNR decideix tornar a refusar l'acord; l'actitud crítica de Coromines i, espe-

cialment, de Layret, s'imposa sobre les vacil·lacions de Carner i la posició favorable de Lluhí i Rissech i de Gubern. Els recels, els enfrontaments polítics i personals entre els dos partits, l'accentuat espanyolisme —o, si es vol, l'anticatalanisme— del lerroixisme a Barcelona, el purisme catalanista i polític de la UFNR i l'esperança d'arrencar als radicals l'hegemonia de les esquerres, impedeixen arribar de moment a l'acord per establir una coalició. Com en el cas de les provincials anteriors, també ara els resultats són desastrosos.

La situació per a la UFNR començava a ser insostenible. Immersa com estava en una crisi permanent, amb uns líders que no saben com aturar la davallada electoral i en un context polític que comença a ser monopolitzat per la Lliga, el partit es veu abocat a prendre una decisió transcendental de cara a les legislatives que s'han de celebrar el 1914 i que marcarà l'inici de la fi de la UFNR. En vista del seu enfonsament progressiu i de l'hegemonia de la Lliga sobre el catalanisme, fins i tot sobre les seves pròpies files, la UFNR cerca, ara sí, l'única aliança que li és possible: la republicana amb el Partit Republicà Radical de Lerroux.

Carner, que ja vacil·lava sobre l'aliança un any abans, arriba ara a la conclusió que no hi ha altra solució, i persuadeix Corominas, menys decidit. Aleshores els dos dirigents, amb el vistiplau dels altres diputats a Corts, pacten amb els radicals. S'arriba d'aquesta manera al Pacte de Sant Gervasi, anomenat així perquè aquesta aliança electoral es va tancar al domicili del polític radical Hermenegildo Giner de los Ríos, a Sant Gervasi. El 6 de febrer de 1914 es publica a la premsa republicana barcelonina

el «Manifest de la Junta de Defensa Republicana», que serveix d'anunci de la transcendental aliança.³⁴

La coalició provocà les protestes de la Junta Municipal de la UFNR, dirigida per Francesc Layret. Tampoc van entendre el pacte una part important de l'electorat i la plana major de la redacció d'*El Poble Català*, que va decidir abandonar el diari.

Plantejades així les coses, s'acosta el dia 8 de març. A Catalunya hi ha dos grans blocs diferenciats que presenten les seves candidatures. Per una banda hi ha la Lliga Regionalista i per altra els republicans —nacionalistes i radicals—, que es presenten sota el nom de Candidatura de Defensa Republicana.

L'endemà de les eleccions, els escrutinis confirmen la tendència de les eleccions anteriors i també ara els regionalistes han obtingut uns bons resultats, mentre que la coalició republicana ha estat clarament derrotada a la capital catalana, on només ha obtingut les minories per Giner de los Ríos i per Coromines, que tornarà així al Congrés dels Diputats, com ja havia fet el 1910. S'ha confirmat que les desercions d'*El Poble Català* i la desil·lusió de molts catalanistes d'esquerra han enfonsat electoralment la coalició i, de retruc, han preparat l'esfondrament real de la UFNR, que a partir d'aquest moment deixarà d'existir com a tal, tot i que malviu encara durant dos anys més. Coromines tornarà a presentar la dimissió com a líder del partit, però no li serà acceptada.

34 *El Poble Català*, 6 de febrer de 1914. També podem veure el Manifest a IZQUIERDO, Santiago. *Pere Coromines...*, op. cit., pp. 124-126.

Pocs mesos després, amb el rerefons de la Gran Guerra, que s'havia declarat l'estiu de 1914, els partits catalans van començar a definir les seves estratègies per preparar les eleccions de diputats provincials que s'havien de celebrar el 14 de març de 1915. Els republicans —radicals i nacionalistes— segueixen anant junts i el seu enfonsament serà fulminant. A més, coincidint amb aquests comicis la UFNR havia patit una escissió: la fundació, el maig de 1915, del Bloc Republicà Autonomista de la mà de Francesc Layret.

Mesos després, el desembre de 1915, queia el govern d'Eduardo Dato i Alfons XIII lliurava el poder als liberals. El nou govern s'encarregà de convocar eleccions legislatives per al 9 d'abril de 1916. Les conseqüències que tindran aquests comicis tant per a Coromines com per a la UFNR seran definitives.

La coalició radical-nacionalista presenta a Barcelona una candidatura amb Hermenegildo Giner de los Ríos, Emiliano Iglesias, Dionís Millan i Pere Coromines. Ara bé, la UFNR era poc més que un apèndix simbòlic de la candidatura radical. A última hora el BRA decideix presentar candidatura per Barcelona —Francesc Layret, Gabriel Alomar, Àngel Samblancat, Jaume Brossa i Jaume Queraltó— aixecant així les ires de la UFNR.

A Barcelona els regionalistes guanyen la majoria i obtenen tretze actes a tot Catalunya. Per minoria obtenen l'acta els coalicionistes radicals Giner de los Ríos i Lerroix. La UFNR no ha tret cap candidat a Barcelona i només un a tot Catalunya, Felip Rodés a Balaguer.

Com a conseqüència d'aquests comicis, la UFNR desapareix en la pràctica, per bé que en restin vestigis durant uns quants mesos. L'endemà de la desfeta, Coromines dimiteix de la presidència del partit i anuncia la seva retirada de la política:

«El poble m'ha tornat a les files, i allí he de batallar com a soldat per al triomf de la idea que no he sabut dur a la victòria com a capità. [...]

Ni renego de la política, ni perdo la fe en els meus ideals nacionalistes republicans. Però la part que jo prenia en la direcció política del partit, la deixo sencera en les nobles mans dels que mereixen del poble una confiança que, avui per avui, no li mereixo jo».³⁵

A partir d'aquests moments, i fins a l'adveniment de la Segona República, Coromines abandonarà els càrrecs de representació pública i centrarà la seva activitat en el món de les finances i del dret —el seu bufet pren des de llavors gran volada—, alhora que figurarà en alguns llocs clau de la vida cultural catalana.

Economia, cultura i compromís cívic. Anys 1916-1920

Tot i que l'activitat política ha estat per Coromines un impediment per fer altres coses i tot i les crítiques rebudes per la gestió al capdavant de la UFNR, el cert és que l'ensorrada final del partit ha estat un episodi amarg per a ell. Il·lusionat en un principi amb el projecte polític que van iniciar els republicans

35 «La lliçó d'ahir», article publicat a *El Poble Català*, 10 de setembre de 1916 i que trobem també a COROMINES, Pere. *De la Solidaritat...*, op. cit., pp.325-328.

nacionalistes el 1909, la traumàtica ensorrada de la UFNR, tot i ser previsible, l'afectà. No obstant, superats aquests moments inicials, Coromines veu clar que el seu futur més immediat passa per vincular-se més estretament a algunes de les institucions de la Mancomunitat, aprovada finalment el 6 d'abril de 1914. L'ens, presidit per Enric Prat de la Riba, portarà a terme una intensa tasca d'obres públiques i una destacable obra cultural per a la qual es necessita crear una xarxa d'institucions i un equip d'homes de govern preparats per integrar-s'hi. Coromines serà una de les peces importants d'aquest engranatge: així per exemple, serà cridat per formar part del cos docent de l'Escola d'Alts Estudis Comercials, que s'havia creat el 1918, i de la qual n'esdevindrà catedràtic de Moneda, Banca i Borsa.

Coincidint amb el seu ingrés en aquest centre docent creat per la Mancomunitat, s'està iniciant a Catalunya una activa campanya per l'autonomia (1918-1919). Coromines, tot i estar deslli-gat de qualsevol acció política de partit, decideix implicar-se en aquesta campanya, que fructificarà en la redacció d'un Estatut d'Autonomia que és presentat al govern espanyol per a la seva discussió. Com era de preveure, el Parlament espanyol i la premsa de la capital acullen amb molt poques simpaties el text. Finalment, el govern, fent servir d'excusa la suspensió de les sessions de les Corts el 27 de febrer de 1919, dona per tancat el tema i no discuteix el projecte d'Estatut.

No obstant el fracàs de la campanya, el cert és que la participació de Coromines en aquest moviment reivindicatiu li ha servit per reprendre uns certs contactes polítics amb el Parlament espanyol. Aquest fet no passarà desapercebut per alguns polítics de la capital que el voldran convèncer que torni de nou

a la política. Així, una representació política encarrega al seu antic amic Emili Riu una missió de sondeig: convèncer Coromines per tal que accepti una cartera de ministre. Coromines contesta Riu en una carta, datada el novembre de 1918, on li comunica que refusa l'ofertament:

«Aceptar ahora una cartera de Ministro, para prosperar en la carrera política o para satisfacer mi vanidad, me sería imposible, porque no deseo prosperar en una carrera que he abandonado; y porque, antes que servir a mi vanidad, deseo vivir fiel a mis sinceras convicciones republicanas».³⁶

No oblidem que feia poc més de dos anys que havia abandonat la política. I costa molt de creure que estigués predisposat a reprendre la seva carrera política tan aviat, malgrat que l'oferta per fer-ho era molt temptadora. A més, en aquells moments tenia una prioritat evident, el Banc de Catalunya, atès que Coromines va esdevenir una peça clau en la formació d'aquesta important entitat bancària, fundada el 23 de juny de 1920.

36 La carta a COROMINES, Pere. *De la Solidaritat...*, op. cit., pp.351-352.

4. COMPROMÍS CIVICOCULTURAL I NOVA ACTUACIÓ POLÍTICA

L'oposició a la dictadura de Primo de Rivera

En els anys que s'escolen entre 1921 i 1923, Coromines restarà al marge del primer pla de l'escena pública. Tanmateix, aquesta situació de privacitat canviarà radicalment a partir del setembre de 1923 amb el cop d'estat de Miguel Primo de Rivera, que inaugurava una etapa dictatorial que s'havia de perllongar fins el 1930.

Com no podia ser d'una altra manera tractant-se d'un home amb fermes conviccions democràtiques, durant aquesta etapa mantindrà el seu compromís amb les institucions catalanes ara perseguides. Aquesta actitud li farà perdre la plaça de professor a l'Escola d'Alts Estudis Comercials en queixar-se per les arbitràries destitucions, ordenades per les autoritats dictatorials, de professors de diversos centres depenents de la Mancomunitat.³⁷ També es manifestarà en el mateix sentit quan s'oposi a les mesures preses per les noves autoritats per tal d'aigualir la catalanitat del Col·legi d'Advocats. La seva actua-

³⁷ El 1930, però, la càtedra serà retornada a Coromines, que a més també ocuparà a partir d'aleshores la direcció del centre quan sigui reobert, amb el nom d'Institut d'Alts Estudis Comercials.

ció pública que més sobresortí durant aquesta etapa, però, fou la presidència de l'Ateneu Barcelonès, que ocuparà durant els cursos 1928-1929 i 1929-1930.³⁸

Va ser-ne elegit president el 28 de juny de 1928, i de seguida es va veure que l'etapa presidida per Coromines seria una de les més actives de la dictadura. La seva bona gestió al capdavant de l'entitat el curs anterior, farà que sigui reelegit l'1 de juliol de 1929. Estava previst que el 28 d'octubre tingués lloc la sessió inaugural del curs. El mateix dia, però, es va rebre un comunicat del governador civil, Joaquín Milans del Bosch, prohibint que Coromines fes el discurs en català. Des del 30 de novembre del 1895, en què Àngel Guimerà va fer la primera conferència inaugural en català, mai no s'havia interromput aquesta tradició, per això la resposta de Coromines intentarà salvar aquest costum:

«Le anticipo a Vd. que deseo hacerle constar que cumplí, hasta ahora, sus órdenes y aún sus deseos. En este mismo mes se han dado en el Ateneo varias conferencias en castellano [és clar que a càrrec d'estrangers que no coneixien el català]. [...] La apertura del curso del Ateneo Barcelonés no es un acto oficial. [...] Desde tiempo inmemorial la Memoria y el discurso del Presidente se leen en catalán».³⁹

38 L'actuació de Coromines al capdavant de l'Ateneu és analitzada a IZQUIERDO, Santiago. «L'Ateneu gestionat i resistent durant la Dictadura de Primo de Rivera». A: CASSASAS, Jordi (dir.). *L'Ateneu i Barcelona. Un segle i mig d'acció cultural*. Barcelona: RBA, 2006, pp.308-320.

39 El text d'aquest comunicat a ROIG ROSSICH, Josep Maria. *La Dictadura de Primo de Rivera a Catalunya. Un assaig de repressió cultural*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1992, p.499.

Coromines proposarà com a solució iniciar el discurs amb una part protocol·lària feta en castellà i a continuació llegir la conferència en català. Ferm a no transgir, indicarà que en el cas de no rebre resposta es veurà obligat a suspendre l'acte. Coromines assolí el vistiplau i al vespre se celebrava la sessió amb una salutació inicial en castellà i un discurs posterior fet en català.

Un cop consumada la caiguda de Primo de Rivera a finals de 1930, Coromines intentarà lligar l'entitat amb els corrents d'oposició dictatorial i amb el moviment ciutadà que intentava precipitar la restauració de les llibertats democràtiques.

Poc després de deslligar-se de les seves responsabilitats ateneístiques, va emprendre un viatge per terres americanes. El motiu era difondre la cultura catalana a Amèrica, tot dictant a l'Havana un cicle de conferències a la Institución Hispano-Cubana de Cultura. El viatge també el va portar als Estats Units. A finals de desembre ja tornava a ser a Catalunya.

Els anys de la Segona República

A la tornada del viatge, Coromines torna a centrar-se en les seves activitats professionals en el bufet, en els seus treballs a l'Institut d'Estudis Catalans i en la seva prolífica carrera com a escriptor, que havia conegut amb *Les presons imaginàries* (1899) i *La vida austera* (1908), dos dels seus èxits més rotunds.

Tanmateix, aquesta situació de relatiu allunyament de la vida pública no durarà molts mesos, atès que els transcendents canvis polítics que tindran lloc a Catalunya a partir de la procla-

mació de la Segona República el 14 d'abril de 1931, faran que es decideixi a intervenir novament en política.

Allunyat com havia estat de les tasques polítiques que havien menat al triomf popular del 14 d'abril, Coromines no es trobava integrat en el partit triomfant: una Esquerra Republicana de Catalunya de recent constitució —19 de març—, sorgida sota l'impuls de Francesc Macià i Lluís Companys i que aplegava les forces independentistes d'Estat Català, el Partit Republicà Català —fundat l'abril de 1917 i que recollia alguns elements i moltes entitats de l'antiga UFNR—, el grup que girava al voltant del setmanari *L'Opinió* i nombrosos centres comarcals del republicanisme català històric.⁴⁰ Finalment, després de dècades d'intents frustrats, era possible la creació d'un bloc nacional i popular per dirigir una Catalunya que disposava d'uns mecanismes d'autogovern. Tot i que Coromines no formava part d'Esquerra, la seva voluntat de servei al país i l'estratègia de certs dirigents del partit de reclutar les figures històriques del republicanisme nacionalista, van coincidir per fer possible la seva participació en els moments clau del període.

Coromines i les altres personalitats de la vella UFNR donaran un vernís de prestigi a Esquerra i li asseguraran la legitimitat històrica. De totes aquestes personalitats, serà precisament

40 Vegeu: IVERN I SALVÀ, Maria Dolors. *Esquerra Republicana de Catalunya (1931-1936)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1988-1989. 2 vol.; i MARÍN, Enric; ALQUÉZAR, Ramon; MORALES, Mercè (coords.). *Esquerra Republicana de Catalunya. 70 anys d'història (1931-2001)*. Barcelona: Columna, 2001.

ell qui tingui un paper més rellevant, ja que quan repassem les responsabilitats que adquirí en aquells anys n'obtidrem la imatge d'un polític altament compromès en la tasca de reconstrucció nacional i popular.

Els primers contactes polítics de Coromines durant aquesta etapa van tenir lloc només un mes després de proclamar-se la República: a finals de maig el màxim dirigent d'Esquerra i president de la Generalitat de Catalunya, Francesc Macià, comunicava a Coromines que volia que prenguéss part a les pròximes eleccions a la Diputació Provisional de la Generalitat –maig-juny de 1931– i a les eleccions per a les Corts Constituents que s'han de celebrar el 28 juny de 1931. De moment, Coromines decideix no ingressar a Esquerra i mantenir-s'hi com a independent. Per participar en les eleccions a la Diputació Provisional de la Generalitat, col·laborant amb Esquerra, es formarà un grup de notables anomenat Entesa Republicana format per Pere Coromines, Jaume Carner, Amadeu Hurtado, Santiago Gubern i Albert Bastardas. Coromines sortirà elegit diputat electe a la primera volta, pel districte de Sort.

També tindrà una participació molt destacada en la redacció de l'Estatut d'Autonomia de Catalunya. El juny de 1931 la Diputació Provisional de la Generalitat nomenarà la ponència redactora del text estatutari, que estarà formada pel president de la Generalitat, Francesc Macià, pel de la Diputació Provisional, Jaume Carner, pel Consell de la Generalitat i per onze diputats de totes les minories. Entre els representants de la Diputació hi trobem Coromines. Per facilitar les tasques de la ponència que havia d'elaborar el projecte d'Estatut, es crearà una subcomissió redactora formada per Carner, Coromines, Josep Dencàs,

Martí Esteve, Antoni Xirau i Rafael Campalans. La subcomissió es reunirà a l'hotel de la vall de Núria per portar a terme la tasca encomanada. El 20 de juny de 1931 s'enllestirà la redacció del projecte d'Estatut, text que serà unànimament acceptat pels catalans l'agost de 1931.

El següent episodi electoral en el qual prendrà part Coromines seran les eleccions a Corts constituents, que s'han de celebrar el 28 de juny de 1931. En la candidatura d'Esquerra per a la circumscripció de Lleida, presentada sota el nom genèric de Coalició Republicana, hi trobem Coromines, encara com a independent. Els resultats electorals que obtindrà la Coalició permetran la formació d'una minoria catalana a les Corts espanyoles. S'ha confirmat: Coromines tornarà a Madrid com a diputat per Catalunya.

En part pel desencís provocat per la definitiva liquidació del Banc de Catalunya, i en part per les dificultats que els diputats catalans estan trobant a Madrid per tirar endavant les reivindicacions catalanes —es preveu que l'aprovació de l'Estatut d'Autonomia per part de les Corts serà difícil—, Coromines pren una decisió que hem de qualificar de sorprenent: a començaments de juliol presenta la dimissió a Macià de l'acta de diputat. Com cabia esperar, però, el president no li acceptarà.

Superada aquesta «crisi», Coromines és conscient que ha de continuar treballant en el projecte republicà i autonòmic que s'ha iniciat a Catalunya el 1931. Per aquest motiu es desplaça a Madrid el juliol de 1931, responent a la invitació que li ha fet l'Ateneo d'aquesta ciutat perquè faci una conferència sobre

els aspectes econòmics i financers recollits en l'Estatut. Dos mesos després reprendrà la qüestió en un discurs a les Corts, on assenyalarà que les competències econòmiques que recull l'Estatut són compatibles amb les finances de l'Estat. En una segona conferència, al juny de 1932, també a l'Ateneo de Madrid, i que titularà «Los tópicos contra el Estatuto de Cataluña», intentarà trencar els tòpics que existien entre la classe política espanyola en relació al text estatutari català i que es resumien en un: l'autonomia catalana anava en contra de la unitat d'Espanya.

Coromines serà un dels principals interlocutors del govern català davant les Corts Constituents, en les llargues negociacions al voltant de l'articulat estatutari que feia referència a temes econòmics. Finalment, els articles de l'Estatut referents a les competències econòmiques catalanes van poder ser aprovats l'agost de 1932. Un mes després el govern espanyol aprovarà, no sense haver-lo retallat sensiblement, l'Estatut d'Autonomia de Catalunya.

En aquesta complicada conjuntura, Macià es va adonar de la necessitat d'arribar a una entesa entre totes les forces democràtiques i republicanes catalanes, raó per la qual l'octubre de 1932, en un discurs pronunciat a Lleida, farà una crida a tots els homes d'esquerra de Catalunya per constituir un gran partit català republicà. La «Crida de Lleida» va tenir una àmplia incidència en els sectors polítics a què anava adreçada i prestigioses personalitats polítiques catalanes van decidir ingressar a Esquerra. Macià volia fer d'Esquerra un partit de bases més àmplies que no era i que comprengués tot el catalanisme repu-

blicà. Carner, Coromines i Gubern, entre molts d'altres, decidiran ingressar a Esquerra, i així ho fan saber al president Macià a finals d'octubre:

«Estimat President: Els qui us enviem aquesta carta hem llegit amb emoció la vostra crida a tots els homes catalanistes i d'esquerra de Catalunya, i hem cregut que el nostre deure era de respondre a la vostra invitació per a col·laborar a l'obra de la Catalunya autònoma dins el gran partit català que avui presenta l'avançada de la Catalunya republicana.

El poble nostre ens dóna una magna lliçó amb l'unanimitat del seu plebiscit per l'Estatut, bella manifestació de la seva capacitat política, que no cal considerar com el compliment d'un tràmit legal, sinó com a revelació de l'existència real d'un poble que té un ideal i una voluntat col·lectiva. [...]

Vós creieu que, en aquests moments, la manera de servir Catalunya i la República és d'entrar en els rengles de l'Esquerra Republicana i nosaltres, que sentim la causa de la Catalunya liberal damunt de tot, que voldríem que es trobessin fórmules prou amples i generoses perquè tots els catalanistes republicans d'esquerra poguessin col·laborar a la construcció de la pàtria nova, posem a les vostres mans la nostra adhesió al partit d'Esquerra Republicana de Catalunya.

Us saluden respectuosament els vostres lleials amics: J. Serra Hünter, Pere Coromines, A. Rovira i Virgili, Carles Pi i Sunyer, Josep Sunyol i Garriga, Francesc X. Casals, R. Surinyac i Senties, Ll. Aymamí i Baudina, Carles Gubern i Puig, Vicenç Bernades i Jaume Surinyac i Oller.

Segueixen les firmes»,⁴¹

Un mes després té lloc una altra fita important: el 20 de novembre de 1932 s'han de celebrar les eleccions per formar el primer Parlament de Catalunya. A la candidatura presentada per Esquerra a la circumscripció de Lleida hi ha Coromines, que finalment serà escollit diputat per Lleida al Parlament català.

Arribem així al 1933, que és un altre moment clau en la seva trajectòria política. El febrer d'aquest any serà cridat a ocupar una de les conselleries del govern català: Justícia i Dret. Des de la seva conselleria es van promulgar tot un seguit de lleis, però sens dubte la més emblemàtica i controvertida va ser la Llei de contractes de conreu, que pretenia corregir els abusos contractuals al camp català. El 20 d'abril de 1933 Coromines presentava el projecte de llei al Parlament de Catalunya per a la seva votació. Com era de preveure, la principal organització dels propietaris agraris, l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre, organitzà, emparada per la Lliga, una forta campanya en contra de la llei. També els sectors més radicals de la pagesia s'hi van oposar perquè la consideraven massa moderada. Finalment, el març de 1934 la llei serà aprovada pel Parlament de Catalunya, amb l'absència dels diputats de la Lliga. Al juny serà vetada pel Tribunal de Garanties de la República.

Coincidint amb els moments de màxima tensió en la discussió d'aquesta llei, Esquerra viurà una greu crisi interna: el 1933

41 *La Humanitat*, 23 i 24 d'octubre de 1932. Vegeu també COROMINES, Pere. *La República i la Guerra Civil*. Barcelona: Curial, 1975; volum III dels «Diaris i records de Pere Coromines», pp.93-94.

patirà la dissidència del grup format al voltant del setmanari *L'Opinió*, que era dirigit per Joan Lluhí i Vallescà (fill de Joaquim Lluhí i Rissech) i que fou un dels nuclis fundadors d'Esquerra. Val a dir, però, que el grup va ingressar de nou a Esquerra el 1936.

Aquests problemes interns d'Esquerra s'han d'emmarcar, a més, en un context polític caracteritzat per un avenç de les forces de dreta de cara a les eleccions legislatives del 19 de novembre. Recordem que el primer trimestre de 1933 es constituí la Confederación Española de Derechas Autónomas, que seria el gran partit dretà a nivell de l'Estat espanyol, i que a Catalunya es constituí, el febrer de 1933, la Lliga Catalana —fins aleshores Lliga Regionalista—, en un procés de reafirmació de la Lliga com el gran partit conservador català.

Per acabar de complicar les coses, el dia de Nadal de 1933 va morir Francesc Macià, que deixava així vacant la presidència de la Generalitat i d'Esquerra. Els dies que van seguir al seu traspàs van ser especialment delicats i les picabaralles internes dins Esquerra per la successió van ser contínues, degut a l'existència de dues candidatures: els que volien a Lluís Companys com a líder i els partidaris d'Humbert Torres. Davant la impossibilitat d'arribar a una solució de consens, es va decidir nomenar un comitè integrat per Pere Coromines, Manuel Galès i Josep Dencàs per consensuar un candidat a la presidència que fos acceptat per tothom: Companys fou l'elegit, però no per unanimitat.

El gener de 1934 Companys va prendre possessió de la presidència de la Generalitat i va reestructurar el govern cata-

là. Aquesta reestructuració afectarà Coromines, que a partir d'aquells moments deixava de ser conseller de Justícia i Dret. Això no obstant, les seves responsabilitats de partit continuaran al llarg dels anys 1934 i 1935, durant els quals seguirà formant part dels successius comitès executius d'Esquerra.

L'activitat política de Coromines, però, experimentarà un aleniment involuntari durant el període comprès entre finals de 1933 i finals de 1935, etapa que coincideix amb la presència dels partits de dreta al capdavant del govern de la República espanyola. Durant aquest bienni, bona part de les reformes polítiques, socials i econòmiques amb les quals la coalició de republicans d'esquerra i socialistes que havia governat els dos anys anteriors pretenia democratitzar i modernitzar Espanya, van ser suspeses pels partits que ara controlaven la República. Aquesta situació provocà un seguit de tensions entre els governs de Madrid i Barcelona, que van portar finalment a la proclamació de l'Estat Català dins la República Federal Espanyola, proclama feta per Companys el 6 d'octubre de 1934.

El fracàs del moviment comportarà l'empresonament del govern català, la suspensió de l'Estatut i una àmplia repressió política i social. El procés de construcció de la Catalunya autònoma experimentarà aleshores una imprevista aturada momentània. I el mateix podem dir de l'activitat política de Coromines.

La inactivitat política, però, no durarà gaire, perquè a finals de 1935 Coromines s'anirà reincorporant a les seves obligacions públiques, amb els viatges a Madrid i als penals de Cadis i de Cartagena —institucions on hi ha empresonada la plana major del govern català d'ençà l'octubre de 1934—, per a la

preparació de les eleccions que al febrer de 1936 havien de donar la victòria al Front d'Esquerreres de Catalunya. De cara a aquests comicis Coromines fou inclòs a la candidatura presentada per a la circumscripció de Barcelona-Ciutat. Gràcies als bons resultats obtinguts, Coromines tornarà de nou a Madrid com a diputat.

A partir d'aquests comicis, que han donat la victòria als partits d'esquerra tant a Catalunya com a la resta de l'Estat, les relacions entre els governs de la República i de la Generalitat es normalitzen. Els membres del govern català empresonats arran dels Fets d'Octubre de 1934 són indultats i l'Estatut és restaurat. A partir d'aquests moments, les Corts de la República continuaran els treballs per donar contingut real a l'autonomia catalana. Per facilitar aquesta tasca es crearà una Comissió Mixta de Traspàs de Serveis de la qual en formarà part Coromines. De fet, una de les veus principals a Madrid en matèria de competències autonòmiques la va dur Coromines, que en reobrir-se les Corts el 13 de març de 1936 serà elegit cap de la minoria d'Esquerra Catalana a la cambra espanyola. Dos mesos després, el 30 de maig, es farà càrrec de la Presidència del Consell d'Estat de la República.

La gestió museística

Entre 1931 i 1936 Coromines durà a terme també una important tasca com a gestor en l'àmbit museístic. La seva actuació en aquest sentit arrenca el juliol de 1931, quan es constitueix la nova Junta de Museus. Des d'aquest moment esdevindrà un dels vocals representants del govern de la Generalitat a la Junta, fins que el 1934 passi a ocupar-ne la presidència.

Coincidint amb aquesta presidència, va tenir lloc la creació del Museu d'Art de Catalunya al Parc de Montjuïc, destinat a contenir les obres més importants de l'art català, des del romànic fins a la contemporaneïtat. La inauguració del Museu estava prevista per al primer diumenge d'octubre de 1934, però degut als Fets del Sis d'Octubre hom va decidir suspendre'n temporalment la inauguració. A més, com a conseqüència de la proclamació del president Companys, el govern de la República, ara en mans dels partits de dreta, decretà l'empresonament del govern de la Generalitat i la destitució de l'Ajuntament de Barcelona. Aquesta mesura va provocar canvis en les representacions que aquestes dues institucions tenien a la Junta de Museus. Com a conseqüència dels canvis, la presidència de la Junta va passar accidentalment a les mans del vocal, Alexandre Soler i March.

Sortosament, el maig de 1935 es constituí el nou govern de la Generalitat, que va designar tot seguit els seus representants a la Junta de Museus, cessant, per tant, les representacions designades anteriorment de forma excepcional. El dia 16 d'aquell mes el president de la Generalitat dictava el decret en el qual s'estipulava, entre altres mesures, que Coromines tornés a ser nomenat vocal de la Junta. No recuperarà, però, la presidència fins després de les eleccions del 16 de febrer de 1936, quan les forces d'esquerres, guanyadores dels comicis, van decidir reposar en els seus antics càrrecs els membres de la Junta.

La Guerra Civil i l'exili americà

Poc després de la victòria del Front Popular a Espanya i del Front d'Esquerres a Catalunya a les eleccions de febrer de 1936, es va començar a fer evident que els partits de dreta no estaven

disposats a acceptar la tornada a la política reformista i democratitzadora que havia caracteritzat els dos primers anys de la República espanyola. Plantejades així les coses, la possibilitat d'una guerra civil es va començar a fer cada vegada més evident. L'esclat bèl·lic va tenir lloc el 17 de juliol, quan es va produir un aixecament militar al Marroc dirigit pel general Franco, que l'endemà es va escampar per Espanya. La guerra havia començat.

Des del juliol de 1936 la Guerra Civil va portar a una situació d'anormalitat que va exigir noves respostes de la classe política catalana. Al costat d'aquest esforç normalitzador, un altre dels elements definidors del període fou la utilització de la cultura i de l'intel·lectual com a agent mobilitzador de les masses. És des d'aquest punt de vista que hem d'entendre l'actuació pública de Coromines durant aquests anys. Ara bé, cal advertir que a partir d'ara aquesta activitat experimentarà un cert retrocés. Una decadència física progressiva, unida a les dificultats imposades per la nova conjuntura bèl·lica que impediè el normal funcionament de les institucions polítiques, ajuden a entendre el perquè d'aquesta realitat.

Superats els problemes de salut que l'havien afectat en començar la guerra, Coromines es reincorpora a la vida pública a finals de juliol per fer-se càrrec de la nova Comissaria General de Museus. Recordem que, en iniciar-se el conflicte bèl·lic, el govern de la Generalitat havia decidit la dissolució de la Junta de Museus i la seva substitució per aquest nou organisme, que responia millor a les noves necessitats que en el camp museístic i de conservació del patrimoni cultural i artístic havia generat l'inici de la guerra. Coromines serà nomenat comissari general de Museus el 30 de juliol de 1936.

Des de la Comissaria hom decidí el trasllat de les peces dipositades en el Museu d'Art de Catalunya, per tal de protegir aquest ric fons dels estralls de la guerra i dels episodis revolucionaris. El desembre de 1936 el trasllat a Olot s'havia fet efectiu. Les peces van romandre allà fins que amb motiu de l'Exposició d'Art Català que s'havia de celebrar a París el 1937, una part van ser traslladades a la capital francesa per a ser exposades.

L'exposició L'Art Catalan du Xe au XVe siècle va ser inaugurada el 20 de març de 1937 i al juny va ser ampliada amb noves peces, fent-la coincidir amb l'Exposició Internacional d'Art i Tècnica de París. L'exposició es va convertir així en una més de les activitats programades pel pavelló que la República espanyola havia muntat a l'Exposició Internacional de París de 1937. Amb el rerefons de la guerra l'exposició, més enllà de presentar un seguit d'obres d'art, també volia denunciar la dramàtica situació espanyola i aconseguir la solidaritat internacional.

Coromines continuà treballant, tant des de la Generalitat com també a títol individual, en favor de la causa republicana i autònica. Per fer-ho no dubtà a donar suport a totes aquelles iniciatives que es manifestaven en defensa de la legalitat republicana i que al mateix temps contribuïen a reorganitzar alguns sectors del món cultural català. Una d'aquestes plataformes fou l'Institut de les Lletres Catalanes, creat al setembre de 1937 i del qual va formar part Coromines. L'actuació de l'entitat pretenia ultrapassar l'àmbit més estrictament literari, atès que el seu objectiu últim era donar a conèixer a l'exterior la realitat cultural i política de Catalunya i potenciar l'acció dels intel·lectuals catalans en favor de la causa republicana.

La participació de Coromines en els treballs organitzatius d'aquesta institució va ser una de les seves últimes compareixences públiques d'una certa importància abans de l'empitjorament, ara definitiu, del seu estat de salut. El 6 de gener de 1938 patia un atac d'hemiplegia que el deixava parcialment impedit. La recuperació es veurà interrompuda per la manca dels corrents elèctrics que li aplicaven, quan Barcelona es quedà quasi sense electricitat des de l'abril de 1938 com a conseqüència de la guerra. Així les coses, els metges i la família l'obliguen a instal·lar-se als afores de París per continuar la recuperació.

No obstant el seu delicat estat de salut, va fer encara un viatge a Barcelona (setembre-octubre de 1938) per assistir a una sessió plenària de les Corts de la República i a les sessions del Consell d'Estat, que encara presidia. A mitjan octubre, però, i en vista de la dramàtica situació espanyola i catalana, i quan ja comença a fer-se evident que els republicans perdrien la guerra, Coromines decideix establir-se a França.

El 23 de gener de 1939 li arribava la notícia de la imminent caiguda de Barcelona a mans dels franquistes. Era el final de la Catalunya republicana i autonòma per la qual tant havia lluitat. Era, també, el moment de començar a pensar en l'exili definitiu.

Finalment, a mitjans d'octubre de 1939 s'embarcava amb l'esposa i sis dels seus vuit fills amb destí a l'Argentina. Desembarcaren a Buenos Aires el 5 de novembre. Poc després d'arribar el seu estat de salut empitjorà sensiblement a causa d'un sobtat atac d'apendicitis. Fou operat d'urgència tot seguit, però no va poder refer-se del tot. Coromines moria a Buenos Aires la matinada de l'1 de desembre de 1939.

ÍNDIX ONOMÀSTIC

Alfons XIII.....	23, 52
Alomar i Vilallonga, Gabriel.....	52
Álvarez González-Posada, Melquíades.....	49
Aymamí i Baudina, Lluís.....	64
Azcárate Menéndez-Morán, Gumersindo de.....	15, 16, 20
Bastardas i Sampere, Albert.....	61
Bernades i Viusà, Vicenç.....	64
Brocà i de Montagut, Guillem Maria de.....	25
Brossa i Roger, Jaume.....	13, 52
Cambó i Batlle, Francesc.....	23
Campalans i Puig, Rafael.....	62
Canalejas Méndez, José.....	15, 48
Carner i Romeu, Jaume.....	31, 39, 41, 49, 50, 61, 64
Casals i Vidal, Francesc Xavier.....	64
Casas-Carbó, Joaquim.....	11
Companyns i Jover, Lluís.....	60, 66, 67, 69
Coromines i Montanya, Alfons.....	12, 18
Coromines, Domingo.....	9
Costa Martínez, Joaquín.....	15
Dalí i Cusí, Salvador.....	15
Dato Iradier, Eduardo.....	52
Dencàs i Puigdollers, Josep.....	61, 66
Domènech i Montaner, Lluís.....	22

Duran i Bas, Manuel	15
Esteve i Guau, Martí.....	62
Fabra i Poch, Pompeu.....	49
Ferrer i Guàrdia, Francesc.....	28
Fontseré i Riba, Eduard	15
Franco Bahamonde, Francisco.....	70
Galès i Martínez, Manuel	66
Giner de los Ríos, Francisco	20
Giner de los Ríos, Hermenegildo.....	50, 51, 52
Gubern i Fàbregas, Santiago	31, 39, 41, 49, 50, 61, 64
Gubern i Puig, Carles.....	64
Guimerà i Jorge, Àngel.....	58
Hurtado i Miró, Amadeu	15, 61
Ibsen, Henrik Johan.....	11
Iglesias Ambrosio, Emiliano.....	52
Junoy i Gelabert, Emili.....	38
Layret i Foix, Francesc.....	45, 50, 51, 52
Lerroux García, Alejandro.....	19, 21, 22, 23, 29, 43, 49, 50, 52
Lluhí i Rissech, Joaquim.....	31, 39, 40, 41, 49, 50, 66
Lluhí i Vallescà, Joan.....	66
Macià i Llussà, Francesc.....	60, 61, 62, 63, 64, 66
Maluquer i Viladot, Joan.....	15
Maragall i Gorina, Joan	30
Massó i Torrents, Jaume.....	11, 25
Mateo Sagasta, Práxedes	17
Maura i Montaner, Antoni.....	27
Milans del Bosch Carrió, Joaquín.....	58
Millan, Dionís.....	52
Miret i Sans, Joaquim.....	25
Montanya, Maria.....	9
Montseny i Carret, Joan «Federico Urales»	19

Oliver i Tolrà, Miquel dels Sants.....	25
Ors i Rovira, Eugeni d'	47
Pi i Margall, Francesc	15, 22, 38
Pi i Sunyer, Carles.....	64
Pijoan i Soteras, Josep	25
Prat de la Riba i Sarrà, Enric	25, 47, 54
Primo de Rivera Orbaneja, Miguel.....	5, 57, 58, 59
Puig i Cadafalch, Josep.....	25
Queraltó i Ros, Jaume.....	52
Ricart i Gualdo, Francesc.....	15
Riu i Periquet, Emili.....	15, 55
Robert i Yarzabal, Bartomeu.....	22
Rodés i Baldrich, Felip	52
Rovira i Virgili, Antoni	32, 64
Rubió i Lluch, Antoni	25
Rusiñol i Prats, Albert.....	22
Salas i Anton, Joan.....	15
Salmerón Alonso, Nicolàs.....	10, 15, 20
Samblancat i Salanova, Àngel.....	52
Serra i Hünter, Jaume.....	64
Soldevila i Boixader, Carles Maria.....	43
Soler i March, Alexandre.....	69
Sunyol i Casanovas, Ildefons.....	21, 31, 39, 41
Sunyol i Garriga, Josep	64
Surinyac i Oller, Jaume	64
Surinyac i Senties, Ramon.....	64
Tarruella, Josep	43
Torres i Barberà, Humbert	66
Torres i Planas, Sebastià.....	22
Unamuno Jugo, Miguel de	13, 15, 19
Vallès i Ribot, Josep Maria	38, 43, 45, 48

Vigneaux i Cibils, Celestina.....	19
Vilaseca i Mogas, Josep.....	15
Xirau i Palau, Antoni.....	62
Zulueta i Escolano, Lluís de.....	43

ÍNDEX D'ORGANITZACIONS

Associació General d'Estudiants	9
Ateneo de Madrid.....	62, 63
Ateneu Barcelonès	58
Ateneu Catalanista de Gràcia.....	42
Bloc Republicà Autonomista	52
Candidatura de Defensa Republicana.....	51
Centre de Carreters de Barcelona.....	12
Centre Nacionalista Republicà	24, 30, 31, 32, 33, 36, 41, 42
Coalició Republicana.....	62
Col·legi d'Advocats.....	15, 57
Colla del Foc Nou	11
Compañía Libre de Declamación	11
Confederación Española de Derechas Autónomas	66
Entesa Republicana.....	61
Esquerra Catalana.....	33, 34, 35
Esquerra Republicana de Catalunya	7, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67
Estat Català.....	60
Front d'Esquerres de Catalunya.....	68, 69
Front Popular	69
Institución Hispano-Cubana de Cultura.....	59
Institución Libre de Enseñanza.....	19
Institut Agrícola Català de Sant Isidre.....	65

Institut de les Lletres Catalanes	71
Institut d'Estudis Catalans.....	5, 9, 31, 47, 59
Lliga Catalana.....	23, 66
Lliga Regionalista	21, 23, 34, 42, 44, 45, 49, 50, 51, 65, 66
Partido Republicano Reformista	49
Partit Federal.....	30, 33, 38
Partit Republicà Català.....	60
Partit Republicà Centralista.....	10
Partit Republicà Radical.....	29, 44, 49, 50
Teatre Independent	11
Unió Federal Nacionalista Republicana.....	5, 27, 33, 35, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 60
Unió Republicana.....	30, 33, 38, 39

ÍNDIX DE PUBLICACIONS PERIÒDIQUES

Avenç, L'.....	11, 45
Ciència Social.....	13, 14
Humanitat, La.....	65
Música Ilustrada, La.....	19
Opinió, L'.....	60, 66
Poble Català, El.....	24, 28, 29, 31, 32, 33, 35, 36, 37, 39, 40, 42, 43, 44, 51, 53
Progreso, El.....	19
República de Barcelona, La.....	10
Revista Blanca, La.....	9, 19
Vida Literaria, La.....	19
Vida Nueva.....	19

BIBLIOGRAFIA

ALBERTÍ, Santiago. *El republicanisme català i la restauració monàrquica (1875-1923)*. Barcelona: Albertí, 1972.

AMETLLA, Claudi. *Memòries polítiques (1890-1917)*. Barcelona: Pòrtic, 1963.

BALCELLS, Albert; PUJOL, Enric; SABATER, Jordi. *La Mancomunitat de Catalunya i l'autonomia*. Barcelona: Proa, 1996.

CARNER, Jaume. *La Democràcia Nacionalista de Catalunya*. Edició a cura d'Alfred Pérez-Bastardas. Barcelona: La Magrana, 1984. (Biblioteca dels clàssics del nacionalisme català; 8).

CARNER, Jaume. *Orientacions polítiques i socials del Centre Nacionalista Republicà, discurs pronunciat per Don Jaume Carner la vetlla del 26 de janer de 1907, en la sessió inaugural d'aquesta entitat*. Barcelona: Societat Cooperativa Obrera, 1907.

CASTELLANOS, Jordi. «Aspectes de les relacions entre intel·lectuals i anarquistes a la Catalunya del segle XIX. (A propòsit de Pere Coromines)». *Els Marges*, número 6, (1976).

COROMINAS, Pedro. *Obra completa en castellano*. Madrid: Gredos, 1975.

COROMINES, Pere. *Obres completes*. Barcelona: Selecta, 1972. (Biblioteca perenne; 27).

COROMINES, Pere. *Diaris i records*. Barcelona: Curial, 1974-1975. 3 vol. (La Mata de jonc; 3-5).

COROMINES, Pere. *Apologia de Barcelona i altres escrits*. A cura d'Angel Duarte. Barcelona: La Magrana, 1989.

DUARTE, Àngel. *El republicanisme català a la fi del segle XIX*. Vic: Eumo, 1987.

DUARTE, Àngel. *Pere Corominas: del republicanisme als cercles llibertaris (1888-1896)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1988. (Biblioteca Serra d'Or; 84).

GOULA, Eulàlia. *El Centre Nacionalista Republicà de Barcelona (1907-1910)*. Director: Emilio Giralt i Raventós. Tesi de Llicenciatura. Universitat de Barcelona. Facultat de Filosofia i Lletres. Barcelona, 1975.

HURTADO, Amadeu. *Quaranta anys d'advocat. Història del meu temps (1894-1936)*. Esplugues de Llobregat: Ariel, 1969. 2 vol.

IVERN I SALVÀ, Maria Dolors. *Esquerra Republicana de Catalunya (1931-1936)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1988. 2 vol. (Biblioteca Abat Oliba; 61, 72).

- IZQUIERDO, Santiago. *República i autonomia. El difícil arrelament del catalanisme d'esquerres, 1904-1931*. Catarroja: Afers, 2006. (Recerca i pensament; 27).
- IZQUIERDO, Santiago. *Pere Coromines (1870-1939)*. Catarroja: Afers, 2001. (Personatges; 5).
- LERROUX, Alejandro. *Mis memorias*. Madrid: Afrodísio Aguado, 1963.
- NOGUER I COMET, Ramon. *Al llarg de la meua vida*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2000. (Biblioteca Serra d'Or; 242).
- PÉREZ-BASTARDAS, Alfred. *Els republicans nacionalistes i el catalanisme polític: Albert Bastardas i Sampere (1871-1944), una biografia política*. Barcelona: Edicions 62, 1987. 2 vol. (Estudis i documents; 40-41).
- PÉREZ-BASTARDAS, Alfred. *Barcelona davant el pressupost extraordinari de cultura de 1908*. Barcelona: Editorial Mediterrània, 2003. (Cultura i societat; 30).
- POUS I PAGÈS, Josep. *Pere Coromines i el seu temps*. Barcelona: Edicions 62, 1969. (Antologia catalana; 46).
- ROCA, Teresa. *La Unión Federal Nacionalista Republicana o el fracaso de una política*. Director: Emilio Giralt. Tesi de Llicenciatura. Universitat de Barcelona. Facultat de Filosofia i Lletres. Secció d'història. Barcelona, 1973

ROMERO MAURA, Joaquín. «*La Rosa de Fuego*». *El obrerismo barcelonés de 1899 a 1909*. Madrid: Alianza, 1989. (Alianza Universidad. Historia; 600).

SANAHUJA, Josep Maria. *Les Conselleries de Governació i Justícia de la Generalitat de Catalunya, 1931-1934*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Justícia, 1992.

TERMES, Josep. *Història del catalanisme fins al 1923*. Barcelona: Pòrtic, 2000.

TUSELL, Silvia. *Los Nacionalistas republicanos de 1904 a 1914. Centre Nacionalista Republicà y Unió Federal Nacionalista Republicana*. Director: Josep Termes. Tesi de Llicenciatura. Universitat de Barcelona. Barcelona, 1984

ULLMAN, Joan Connelly. *La Semana Trágica. Estudio sobre las causas socioeconómicas del anticlericalismo en España (1898-1912)*. Esplugues de Llobregat: Ariel, 1972.

Pere Coromines i Montanya (Barcelona, 1870 - Buenos Aires, 1939)

Escriptor, polític, advocat i economista.

Pere Coromines contribuí notòriament a la renovació del llegat republicà federal en la línia d'un catalanisme d'esquerres entès com una aposta per la modernització i la democratització social, cultural, econòmica i política del país. Ho féu primer des de les rengleres de la Unió Republicana de Salmerón i més tard des de la Unió Federal Nacionalista Republicana i des d'Esquerra Republicana de Catalunya.

La seva dilatada experiència política —regidor de l'Ajuntament de Barcelona, diputat a Corts, conseller de Justícia i Dret...— no pot obviar el fet que on veritablement se sentia a gust era participant en la vertebració i la consolidació de l'obra cultural institucional del catalanisme, com va fer des de l'Institut d'Estudis Catalans o l'Ateneu Barcelonès.

Santiago Izquierdo i Ballester (Barcelona, 1968)

Doctor en Història. Professor d'Història Contemporània a la Universitat Oberta de Catalunya i a la Universitat Pompeu Fabra. Entre d'altres, ha escrit *Pere Coromines (1870-1939)* (2001), *Bartomeu Robert i Yarzabal (1842-1902)*, *Medicina i compromís polític* (2002) i *República i autonomia. El difícil arrelament del catalanisme d'esquerres, 1904-1931* (2006).